
Tro om miljö

En studie av miljöetiska förhållningssätt
i svenska kyrkosamfund

Bild: Mat McDermott

Erika Stacke

Handledare: Marie Widengård

Göteborgs universitet, institutionen för Globala studier

Examensarbete för kandidatexamen i Globala studier

Vårterminen 2018

Abstract

One of the important aspects of sustainable development is the ethical dimension. By providing ethical frameworks and worldviews, religious ideas are central for shaping the way we think and act in relation to nature and environmental issues (Stenmark, 2000:18). The aim of this study is therefore to explore the different environmental ethical approaches that are conveyed among Christian denominations in Sweden, and how these relate to the type of environmental engagement that is encouraged and considered self-evident. Three congregations are included in the study: Church of Sweden (*Svenska kyrkan*), Uniting Church in Sweden (*Ekumeniakyrkan*) and the Pentecostal Church in Sweden (*Pingst – fria församlingar i samverkan*). Ideal types of theological environmental ethics are constructed based on previous research (Kearns, 1996; Peifer, Ecklund & Fullerton, 2014) and used to analyze empirical material in form of texts and informant interviews. The result shows that a variety of environmental ethic approaches are salient within Christian community in Sweden, and that these construct different subjects in relation to the environment, creating limits and possibilities for environmental engagement and action. The conclusion is that further research is needed to deepen the understanding of different environmental ethical perspectives within Christian communities in Sweden and globally, and how it relates to local and global churches' engagement and involvement regarding environmental issues and sustainable development.

Keywords: religious environmentalism, environmental ethics, Christian environmental ethics

Innehållsförteckning

Problemformulering och syfte.....	1
Avgränsningar	3
<i>Svenska kyrkan</i>	3
<i>Equmeniakyrkan</i>	4
<i>Pingst</i>	4
<i>Reflektioner kring urval</i>	5
Tidigare forskning	6
<i>Kvantitativa bidrag</i>	6
<i>Kvalitativa bidrag</i>	7
<i>Miljöetik inom teologisk forskning</i>	8
Teori.....	9
<i>Analytiskt ramverk</i>	9
Förvaltarskapsetik	10
Ekorättvisa	11
Skapelseandlighet	12
Teocentrism	13
Tabell 1: Analytiskt ramverk i tabellform	14
<i>Ramverkets utformning och underkategorier</i>	15
Metod.....	16
<i>Datainsamlingsmetod</i>	17
Texturval	17
Informantintervjuer.....	17
Tabell 2: Urval av empiriskt material.....	18
Reflektioner kring datainsamlingsmetoden	18
<i>Analysmetod</i>	19
<i>Reflexivitet</i>	19
Resultat och analys.....	19
<i>Svenska kyrkan</i>	20
Gudssyn.....	20
Natursyn.....	20
Relation människa/natur	21
Miljökrisens rötter och orsaker	22
Åtgärder	22
Syn på synd/frälsning.....	23
Förändringsinriktning	24
Subjekt.....	24
Svenska kyrkans miljöetik	25

<i>Equmeniakyrkan</i>	27
Gudssyn.....	27
Natursyn och relation människa/natur	27
Miljökrisens rötter och orsaker	28
Åtgärder och förändringsinriktning	29
Syn på synd/frälsning.....	29
Subjekt.....	30
Equmeniakyrkans miljöetik	31
<i>Pingst</i>	32
Gudssyn.....	32
Natursyn.....	33
Relationen människa/natur.....	33
Åtgärder.....	34
Miljökrisens rötter och orsaker	35
Syn på synd/frälsning.....	35
Subjekt.....	37
Pingsts miljöetik.....	37
<i>Jämförelse mellan samfund</i>	38
Diskussion	41
<i>Miljöetiska idealtyper i kontext</i>	41
<i>Miljöetik i svensk kristenhet</i>	42
Slutsats	44
<i>Resultat</i>	44
<i>Religion, miljöetik och hållbar utveckling</i>	45
Referenser.....	46
<i>Tryckta källor</i>	46
<i>Internetbaserade källor</i>	51

Tabellförteckning

Tabell 1: Analytiskt ramverk i tabellform.....	14
Tabell 2: Urval av empiriskt material.....	18

Problemformulering och syfte

Som reaktion på ekologiska kriser som klimathot, förlust av biologisk mångfald, föroreningar och ökenspridning har hållbar utveckling vuxit fram som en viktig målbild på den politiska arenan, och även som självklart forskningstema för Globala studier (Campbell, MacKinnon & Stevens, 2010:2ff, 123ff). I en bred bemärkelse handlar hållbar utveckling om hur samhällen kan byggas som utifrån ett långsiktigt perspektiv säkerställer välmående för människor utan att urholka jordens ekosystem (Caradonna, 2014:4ff). Mikael Stenmark (2000:18) menar att hållbar utveckling har en naturvetenskaplig, samhällsvetenskaplig samt värderingsmässig dimension, och för att bemöta hållbarhetsproblematiker är alla tre viktiga. Den värderingsmässiga dimensionen berör miljöetiska frågor om hur människan bör se på sig själv och världen, relationen till miljö, hur vi bör leva och utforma våra samhällen. Dessa föreställningar om världen och naturen, gott och ont är betydande för människans livsstil och agerande gentemot miljön, och påverkar även samhällets utformning i stort (Lalonde, 1998:1; Marten, 2001:122). Genom att besvara denna typ av värdefrågor har religion en tydlig koppling till hållbar utveckling. I en tid som på många sätt präglas av en krisartad situation vad gäller miljöproblem finns ett behov av att förstå de olika förhållningssätt gentemot naturen som religiösa samhällsaktörer representerar och främjar.

Trots detta saknas djupare förståelse för hur religiösa grupper förhåller sig till naturen och miljöproblem samt de variationer av synsätt som finns. I västvärlden har det länge pågått en debatt kring kristendomens betydelse för miljöetik. Detta sedan historikern Lynn White presenterade sin tes om att kristendomen ligger till grund för de exploaterande förhållningssätt gentemot naturen som anses känneteckna den västerländska utvecklingsmodellen (White, 1967). I och med denna kontrovers har teologer inom kristendomen arbetat för att utveckla tänkandet gällande teologi och ekologi, ofta med inspiration från andra religiösa traditioner (Sideris, 2006:446ff), och ekoteologin har de senaste årtiondena vuxit fram som ämnesområde för teologisk forskning (Conradie, Bergmann, Deane-Drummond & Edwards, 2014:3; Larsson, 2010:24ff). Vidare har ett stort antal kvantitativa studier genomförts för att pröva Whites tes. Resultatet visar att det finns kopplingar mellan religiositet och attityder och förhållningssätt gentemot miljön, men det råder oenighet om hur detta samband ser ut (Harper, 2008:5ff; Hayes & Marangudakis, 2001:139ff). Kvalitativ forskning har gjorts med syfte att fördjupa kunskapen om denna koppling, där resultaten visar att det ryms en mångfald

av perspektiv och miljöetiker inom kristendomen (Danielsen, 2013; Peifer, Ecklund & Fullerton, 2014; Wardekker, Petersen, & Van Der Sluijs, 2009). Överlag har majoriteten av forskningen på området en positivistisk ansats vilket pekar mot ett behov av fortsatt kvalitativ forskning. Vidare finns ett behov av att undersöka miljöetiska förhållningssätt hos religiösa aktörer på samhällsnivå, då tidigare forskning överlag fokuserat på individer.

Det saknas också studier i Sverige, då tidigare forskning till stor del genomförts i Nordamerika. Inom svensk kristenhet tar miljöfrågor allt mer plats. Flera församlingar och samfund har arbetat fram miljöpolicys och miljödiplomering (ex: Equmeniakyrkan, 2018; Svenska alliansmissionen, 2013; Svenska kyrkan, 2018a). Religiösa aktörer, däribland kristna, tar också plats i samhället som opinionsbildare och debattörer, där miljöfrågor är ett viktigt ämne (Rehn, 2018, 11 april; Socialdepartementet, 2015:67ff). Dock kvarstår stora skillnader mellan församlingar och kyrkosamfund i hur aktivt man jobbar med hållbarhet och på vilka sätt. Samhällsfrågor som rör socialt och diakonalt arbete ses som en självklar uppgift inom den kristna kyrkan, medan ansvar gentemot miljön, andra arter och klimatproblem har långt ifrån samma självklara utrymme (Josefsson & Wahlström, 2017:8; von Essen, 2015:8f, 13). Att engagemanget varierar, samtidigt som forskningen visar på en mängd förhållningssätt gentemot naturen och miljöetik pekar mot ett behov av att fördjupa förståelsen för vilka förhållningssätt som dominerar inom svensk kristenhet och hur dessa kan påverka hur människor handlar gentemot miljön.

Syftet med denna studie är att förstå vilka olika miljöetiska synsätt och föreställningar som förmedlas inom svensk kristenhet, och hur dessa kan kopplas till det miljöengagemang som uppmuntras och anses självklart. Dess specifika bidrag till forskningen är dels att fortsätta bidra med kvalitativa ansatser inom fältet, dels att den fokuserar på samfunds nivå, och också jämför olika samfund, samt att studien görs i svensk kontext. Hur miljöetiken inom svenska samfund utvecklas och förändras diskuteras även utifrån ett globalt perspektiv. Utifrån studiens omfattning har tre frikyrkliga samfund valts: *Svenska kyrkan*, *Equmeniakyrkan* samt *Pingst – fria församlingar i samverkan*. Med hjälp av miljöetiska idealtyper kommer en idéanalys av text- och intervjumaterial från respektive samfund användas för att undersöka och jämföra: Vilka olika miljöetiska förhållningssätt förmedlar samfunden? Hur konstruerar dessa olika subjekt i förhållande till miljö? Studien visar att det ryms flera miljöetiska perspektiv inom svensk kristenhet och att dessa förmedlar olika förhållningssätt rörande människans relation till natur och miljöproblem.

Avgränsningar

I och med arbetets omfattning har studien avgränsats till att undersöka tre frikyrkliga samfund: Svenska kyrkan, Equmeniakyrkan och Pingst – fria församlingar i samverkan (hädanefter ”Pingst”). Svenska kyrkan var fram till år 2000 statskyrka i Sverige, men räknas sedan dess som en frikyrka¹. Dess storlek och samhällsinflytande gör detta till en intressant aktör att undersöka. Equmeniakyrkan och Pingst är två av de största frikyrkorna (SST, 2017:68), vilket gör att de valda samfunden utgör en betydande andel av svensk kristenhet. Dock ska studiens resultat ej ses som en heltäckande bild av den kristna kyrkan i Sverige då många delar av kristenheten ej undersökts, däribland Romersk-katolska kyrkan och Ortodoxa kyrkan. Dessa valdes bort på grund av samfundens organisation och struktur. Katolska kyrkan är ett samfund som har en starkt internationell prägel då exempelvis teologin till stor del styrs från huvudkyrkan i Vatikanstaten. Eftersom syftet med studien är att undersöka generella uppfattningar på samfundsnivå blir Ortodoxa kyrkan med dess mångfald av nationsspecifika uttryck svårt att studera.

Nedan presenteras en kort bakgrundsbeskrivning av de valda samfunden. Sedan följer en reflektion kring urvalet och de variationer som finns mellan och inom samfunden.

Svenska kyrkan

Med sina sex miljoner medlemmar och över 1300 församlingar är detta Sveriges största trossamfund (Svenska kyrkan, 2018b). Svenska kyrkan präglas av en luthersk tradition, med en högkyrklig teologi där liturgi (gudstjänstordning) och sakrament är viktiga (Aronsson, 2013:32). Med en historia som statskyrka skiljer sig samfundet från de traditionella frikyrkorna, inte minst vad gäller organisationsstruktur. Teologisk utveckling sker således genom gedigna strukturer: biskopsmöten, läronämnd, kyrkomötet och Svenska kyrkans teologiska kommitté (Svenska kyrkan, 2016b). Miljöfrågor har varit viktiga för samfundet

---

¹ Frikyrkor bygger på frivilligt medlemskap och kan ställas i kontrast till begreppen statskyrka (samfund kopplat till staten) och folkkyrka (samfund kopplat till nationalitet eller folk, exempelvis grekisk-ortodoxa kyrkan).

sedan mitten på 90-talet då en rörelse inom samfundet startades som ett svar på klimattoppmötet i Rio -92. Runt år 2000 blev miljöengagemanget en del av den formella strukturen och man började arbeta med miljödiplomering av församlingar. Man har även arbetat ekumeniskt och interreligiöst för att lyfta miljöfrågor, bland annat då man sammankallade till Interfaith Climate Summit i Uppsala 2008 (Henrik Grape, personlig kommunikation, 20 april 2018).

Equmeniakyrkan

Sveriges yngsta kyrkosamfund bildades 2011 då Metodistkyrkan i Sverige, Svenska Baptistsamfundet och Svenska Missionskyrkan valde att gå samman och bilda Equmeniakyrkan. Med rötter i 1800-talets svenska folkväckelse är Equmeniakyrkan i likhet med andra traditionella frikyrkor uppbyggd på en föreningsstruktur med ideellt engagemang som grund (Equmeniakyrkan, 2015). Idag består rörelsen av 690 församlingar med 63 000 medlemmar (Equmeniakyrkan, 2018b). Den personliga tron, samhällsengagemang och ekumenik (strävan efter kyrklig enhet) är viktiga delar av samfundets identitet (Andersson, 2017:293ff). När det kommer till miljöarbete och miljöetik har Kyrkornas världsråd (World Council of Churches) varit en viktig influens, även för de samfund som sedan bildade Equmeniakyrkan (Lennart Renöfält, personlig kommunikation, 23 april 2018). I den gemensamma teologiska grund man som nybildad kyrka tog fram finns ett hållbarhetsperspektiv med, där man som kyrka vill ta ansvar för miljön (Equmeniakyrkan, 2012). År 2013 antogs en policy för fred och hållbarhet, som reviderades 2018 (Equmeniakyrkan, 2018).

Pingst

Pingströrelsen nådde Sverige i början av 1900-talet, och år 2016 omfattade samfundet över 300 församlingar och nära 80 000 medlemmar (Pingst, 2014b). Trossamfundet Pingst har funnits sedan 2004 men under lång tid dessförinnan har samarbeten funnits regionalt och nationellt (Pingst, 2014a). Samfundet präglas av en pentekostal teologi, som innebär fokus på den helige Ande, evangelisation (dvs att sprida kristendomen), tungotal och helande

(Aronsson, 2013:16). Till skillnad från andra kyrkosamfund finns ingen gemensam trosbekännelse eller lärosatser då man lägger stor vikt vid den lokala församlingens självständighet (Pingst, 2006:54ff). Riksorganisationen heter således ”Pingst – fria församlingar i samverkan” (Pingst, 2014a). När det kommer till teologiska frågor finns det ändå en gemensam bearbetning och utveckling, exempelvis genom ett teologiskt nätverk som producerat ett antal skrifter som berör olika teman (Pingst, 2014c). Vad gäller miljö har Pingst generellt inte prioriterat frågor som rör hållbarhet eller miljöetik (Josefsson & Wahlström, 2017:11).

Reflektioner kring urval

De valda samfunden representerar ett spektrum av traditioner, trosuttryck och teologiska förhållningssätt. De skiljer sig också åt när det kommer till hur man arbetar med miljöfrågor, vilket blir synligt genom den information som finns att hämta på deras internet-hemsidor. Svenska kyrkans information uppvisar ett långtgående och välutvecklat miljöarbete, och även Equmeniakyrkan visar på ett levande engagemang (om än i mindre omfattning). Pingst har näst intill ingen information publicerad på hemsidan, i jämförelse med mer utförliga beskrivningar om deras arbete med integration, hälsa och omsorg. Detta kan indikera att miljöfrågor anses mindre viktiga.

Även inom samfunden finns variation rörande teologi, religiösa uttryckssätt, diakoni, tradition och också hur aktivt man jobbar med frågor som rör miljö och natur. Trots skillnader finns en gemensam teologisk grund som man enats om mellan församlingarna, vilket ändå gör trossamfund till relevanta som forskningsobjekt för studien. Att se till samfunden gör också att undersökningen ger en bredare bild av svensk kristenhet än om lokala församlingar eller individer studerats. Samfunden undersöks som institutioner med generellt gemensamma idéer, och ses inte som en homogen grupp individer. Det är dessa idéer som är objekt för studien.

Tidigare forskning

Som nämnt i det inledande stycket är miljöetik ett relevant ämne inom forskningsfältet för Globala studier då detta tydligt berör den värderingsmässiga dimensionen av hållbar utveckling. Detta gör kopplingen mellan religion och förhållningssätt gentemot natur och miljöproblem intressant att studera inom fältet. Här beskrivs tidigare forskning gällande kristen tro och miljö, för att relatera denna till min undersökning. En kort beskrivning av ekoteologisk forskning presenteras även, då den har varit viktig för att förstå miljöetiska förhållningssätt inom kristendomen.

Kvantitativa bidrag

En övervägande del av forskningen på området har en positivistisk ansats och det finns som tidigare nämnt ett stort antal kvantitativa studier om korrelationen mellan religiös tillhörighet och attityder gentemot naturen, vilka visar på varierande resultat (Arbuckle & Konisky, 2015; Clements, McCright & Xiao, 2014; Hayes & Marangudakis, 2001; Konisky, 2018). Inom den amerikanska kontexten har det under lång tid funnits ett forskningsfokus på sambandet mellan kristna individer och skepsis gentemot miljö- och klimatvänlig livsstil och politik, där ett flertal studier visar på ett positivt samband (Chesnes & Joeckel, 2013; Konisky, 2018). Bibelsyn, fundamentalism och politisk tillhörighet har visat sig vara viktiga faktorer för hur sambandet mellan religiositet och miljötank ser ut (Eckberg & Blocker, 1996). Utifrån information från enkätundersökningar såg en amerikansk studie att politisk konservatism var den viktigaste faktorn för lågt miljöengagemang. Detta var starkast bland de minst religiösa, vilket gjorde att miljöengagemanget ökade i och med ökad religiositet (Peifer, Khalsa & Ecklund, 2016). När forskningen nyanserar religions-faktorn till att inkludera olikheter i världsförståelse visar resultat att religiositet också kan bidra till engagemang för miljön. Tarakeshwar, Swank, Pargament och Mahoney (2001) såg en skillnad mellan kristna med konservativa värderingar, vilka nedvärderade miljövård, och kristna med en syn på naturen som helig, vilka var mer benägna att ha miljövänliga värderingar.

Det har även bedrivits forskning rörande religiositet och miljövänligt beteende och konsumtion. Sherkat och Ellison (2007) visade att en miljöetik grundad i ett gudagivet

uppdrag att förvalta naturen hörde samman med en medvetenhet om miljökrisens allvar och därmed även mer miljövänligt beteende. Denna studie visar också att konservativa värderingar kan bidra till denna miljömedvetna livsstil samtidigt som den motverkar engagemang på politisk nivå. Detta är exempel på hur idéer, värderingar och ideologier inte bara formar vårt synsätt utan också våra val, agerande och engagemang. Sammantaget kan det sägas att den kvantitativa forskningen visar att det finns en koppling mellan tro, miljöetiska förhållningssätt och praktiker gentemot miljön – dock finns ingen entydig bild av hur detta samband ser ut (Harper, 2008:5ff; Hayes & Marangudakis, 2001:139ff). Detta visar på begränsningar och svårigheter gällande positivistisk forskning av abstrakta fenomen som rör världsbild och religiositet. Denna studie tar avstamp i den kvantitativa forskningens resultat: att det är relevant att studera relationen mellan religion och miljöetik, men att kvalitativa metoder är mer lämpliga för att fördjupa och nyansera förståelsen för denna koppling.

Kvalitativa bidrag

Vad gäller kvalitativ forskning är inte kunskapsbasen lika gedigen, och det finns ett behov av att komplettera den positivistiska forskningen för en fördjupad förståelse (Bayn, 2004:2, 11ff; Peifer, Ecklund & Fullerton, 2014:378). Fallstudier av religiösa rörelser har genomförts, delvis med syfte att undersöka etiska principer relevanta för hållbar utveckling. En studie av bland annat en katolsk gemenskap i Spanien visade att religiösa värden kan ligga till grund för gemenskaper och samhällen som söker social och ekologisk rättvisa utanför den neoklassiska ramen för ekonomi (Lee, 2015). En avhandling om kristna mennoniter i Nordamerika fann att rörelsens centrala värden som icke-våld, närhet till naturen och motstånd mot individualism och konsumism var viktiga för att forma förhållningssätt och praktiker gentemot miljön (Werner, 2015). En fallstudie av en ”megakyrka” i Australien undersökte församlingens roll i förhållande till hållbar utveckling, där en av slutsatserna var att kyrkan har ett viktigt bidrag till den värderingsmässiga dimensionen av hållbarhet (Sheppard, 2006). Även genom kvalitativa metoder kopplar alltså forskningen samman religiösa förhållningssätt och hållbar utveckling. Denna studie kan ses som ett första steg i att förstå hur denna koppling ser ut inom frikyrkliga sammanhang i Sverige och på vilka sätt man inom denna kontext med hjälp av tron ämnar bidra till hållbarhet.

När det kommer till aspekter som rör synen på världen, natur, miljöfrågor och miljöetik har bland annat offentliga texter och uttalanden studerats. En innehållsanalys av kristna tidskrifter visade att miljöfrågor fått allt större utrymme under perioden 1984–2010, och fann en mångfald av miljöetiska förhållningssätt inom den amerikanska kristenheten (Danielsen, 2013). En diskursanalys av kristna inlägg i den amerikanska klimatdebatten såg tre dominerande narrativ: *conservational stewardship*, *developmental stewardship* och *developmental preservation* (Wardekker, Petersen, & Van Der Sluijs, 2009). Även Prelli och Winters (2009) använder diskursanalys som verktyg för att undersöka den evangelikala miljöreligionen i USA. Forskning som på detta sätt upptäcker och kategoriserar olika karaktäriserande perspektiv är viktig för att kunna göra vidare undersökningar av perspektivens uttryck och utbredning i andra kontexter. Denna studie använder sig av denna typ av forskning som underlag för idealtyper av miljöetik. Dessa bidrag är exempel på kvalitativ forskning, som alla visar på att det ryms en mångfald av förhållningssätt inom kristen miljöetik. Att förstå inbördes nyanser och synliggöra olika perspektiv är även syftet med denna studie.

Miljöetik inom teologisk forskning

Ekoteologin har som tidigare nämnt vuxit fram som tematiskt område inom teologisk forskning. Från en religiös utgångspunkt undersöker man relationen mellan Gud, människa och miljö, med det normativa syftet att förstå hur denna relation bör se ut (Deane-Drummond, 2008:xii). Inom ekoteologin ryms dels forskning där man med hjälp av religion ämnar svara på miljöproblem, men också en strävan att reformera den egna trosläran i ljuset av en ekologisk kris. Inom ekoteologin finns stora variationer och motsättningar, med en rad distinkta diskurser och fokusområden (Conradie, Bergmann, Deane-Drummond & Edwards, 2014:2ff). Forskning i en svensk kontext innefattar både teoretiska bidrag till den ekoteologiska diskussionen och empiriska studier av svensk kristenhet (Andersson, 2007; Josefsson & Wahlström, 2017; Larsson, 2010; Thorén & Stoor, 2017). I relation till denna studie har ekoteologisk forskning använts för att fördjupa förståelsen för olika miljöetiska förhållningssätt som finns inom kristendomen. Den har även använts för att komplettera analysramen, vilket kommer förklaras närmare i nästkommande stycke.

Teori

Studiens syfte är att förstå vilka miljöetiska synsätt och föreställningar som förmedlas inom svensk kristenhet, och hur dessa kan kopplas till det miljöengagemang som uppmantras och anses självklart. Som metod för att uppfylla detta har en idéanalys av det empiriska materialet genomförts, med idealtyper för miljöetik som teoretiskt verktyg. Mikael Stenmark definierar miljöetik som ”*det systematiska och kritiska studiet av de värderingsmässiga ställningstaganden som (medvetet eller omedvetet) styr människans sätt att förhålla sig till naturen*” (Stenmark, 2000:21). Eftersom studien görs i en religiös kontext är det relevant att prata om *teologisk miljöetik*. Enligt Kerstin Andersson (2007:16) skiljer sig den teologiska miljöetiken från filosofisk miljöetik då den har ett livsåskådningsperspektiv som präglar miljöetikens olika delar, och även gör aspekter som gudssyn relevanta inom miljöetik. Jag kommer dock fortsättningsvis använda termen miljöetik även för vad man kan specificera som teologisk miljöetik.

Analytiskt ramverk

Fyra idealtyper av teologisk miljöetik har konstruerats och i nio underkategorier specificeras idealtypernas särdrag. Idealtyperna ses som renodlade varianter av respektive miljöetik (Bergström & Boréus, 2012:150). Ramverket används för att strukturera och kategorisera det empiriska materialet och därmed synliggöra utmärkande drag för respektive samfund, vilket också möjliggör en jämförelse mellan dem. Jag utgår till stor del från en kategorisering av Laurel Kearns (1994; 1996:56) som jag modifierat och utökat utifrån vad jag anser vara relevant för denna undersökning. Kearns modell skiljer mellan tre typer av teologiska miljöetiker: ”*förvaltarskapsetik*” (creation stewardship ethic), ”*skapelseandlighet*” (creation spirituality ethic) och ”*ekorättvisa*” (eco-justice ethic). För att komplettera dessa har jag även utgått ifrån en studie av Peifer, Ecklund och Fullerton (2014) för att konstruera en etik jag kallar ”*teocentrism*”. Dessa texter har valts av två anledningar; dels för att studiernas syften liknar mitt, vilket gör modellerna applicerbara här; dels för att dessa modeller täcker in vad jag efter en överblick över det ekoteologiska fältet anser vara relevanta aspekter av teologisk miljöetik. Jag vill nämna att Kearns i sin forskning fokuserar på förvaltarskapsetik och

skapelseandlighet, vilket således lämnat större utrymme för tolkning rörande idealtypen ekorättvisa. Andersson (2007), Stenmark (2000) och Fowler (1995) har använts för att bredda analysramen och fördjupa förståelsen för de miljöetiska förhållningssätten. Nedan följer en beskrivning av respektive idealtyp, en modell över analysramen med idealtypernas underkategorier (tabell 1, s. 14) och till sist en beskrivning av analysramens underkategorier och begrepp, samt en kommentar över hur ramverket tagits fram och de överväganden som gjorts.

Förvaltarsetik

Idén om människan som jordens förvaltare är dominerande och kanske den vanligaste bilden inom protestantisk kristendom för hur människan bör förhålla sig till naturen (Fowler, 1995:76). Inom denna idealtyp beskrivs Gud främst som transcendent (dvs bortomvärldslig) och auktoritär, och förhållningssättet använder bibeln som utgångspunkt (Kearns, 1996:56, 58). Utifrån skapelseberättelsen ser man naturen som Guds goda och fruktbara skapelse som människan fått ett speciellt ansvar och uppdrag att förvalta och ta hand om (se ex 1 Mosebok 2:15) (Fowler, 1995:81ff; Kearns, 1996:58). Därmed förknippar jag denna etik med ett normativt naturbegrepp (dvs att naturen har inneboende godhet) som tillskriver miljön egenvärde. Som förvaltare anses människan ha en särskild och utvald roll i skapelsen, vilket jag anser hör samman med ett exklusivt naturbegrepp (dvs där människan ej inkluderas). Roten till problemen är mänsklig syndfullhet, och denna skuld ligger hos alla människor, kristna och icke-kristna (Kearns, 1994:224). När det gäller kyrkans del i miljöproblem ligger inte problemet i den kristna tron i sig, vilket Lynn White hävdade, utan i felaktig lära och inkorrekt bibeltolkning. Därför behövs förnyad kristendom och nya värderingar hos människor. Att vi lever på ohållbara sätt ses som ett resultat av synden som påverkar varje människa. Den personliga omvändelsen från synd ses som en nyckel till att sedan gemensamt (exempelvis i församlingen) kunna verka för ekologiskt hållbara liv och samhällen (Kearns, 1996:59). Betoningen på individens värderingar och den personliga omvändelsen gör att man har en homocentrisk (individfokuserad) förändringsinriktning (ibid:57).

I förvaltarsetiken ses miljömedvetenhet och personligt ansvar som viktigt. Varje människa måste göra sin del för att uppfylla Guds uppgift till människan och ta ansvar för jorden som dess förvaltare (Kearns, 1996:58ff). Detta tolkar jag också som centrala delar i det subjekt som detta synsätt skapar: en individ som utifrån en (enligt förhållningssättet) korrekt

bibelläsning tar förvaltarens uppdraget på allvar i sitt eget liv och i församlingen. För subjektet innebär förvaltarens livsstilsförändringar och delaktighet i omställning mot ekologisk hållbarhet i församlingen.

Ekorättvisa

Detta perspektiv beskriver främst Gud som befriaren som kommer med rättvisa över jorden, och enligt Kearns (1996:56) betonar idealtypen Guds transcendens. Naturen beskrivs som ett socio-ekologiskt system där det ekologiska och sociala påverkar varandra (Kearns, 1996:56). Dock innebär denna typ av ekorättvisa fortfarande en klar uppdelning mellan vad som anses socialt respektive ekologiskt. Därmed anser jag att man använder ett exklusivt naturbegrepp. Miljöproblem kopplas samman med kyrkans traditionella fokus på social rättvisa. Detta innebär att man framför allt ser miljöfrågor ur ett socialt perspektiv (ibid:57), och därmed inte har ett rättviseperspektiv som inkluderar rättvisa gentemot andra arter och livsformer. Sammantaget gör detta att jag förknippar idealtypen med ett deskriptivt naturbegrepp (dvs att naturen anses varken god/ond). Naturen beskrivs varken som att den innehar egenvärde eller endast instrumentellt värde. Människans relation till naturen handlar främst om att uppnå hållbar användning av naturresurser för att säkerställa mänskligt välmående (Kearns, 1996:56). Roten till problemen anses vara sociala orättvisor och ekonomisk ojämlikhet, vilket gör att man fokuserar på samhällsliga strukturer och social rättvisa för att lösa ekologiska problem (ibid:64). För möta utmaningarna är det inte i första hand individer som behöver förändras utan samhällen, politik, institutioner och strukturer. Enbart gemensamma ansträngningar från individer bedöms som otillräckligt för att lösa problemen, dock anses gräsrotsrörelser vara viktiga för att uppnå strukturell förändring (ibid:57). Man har därmed en sociocentrisk förändringsinriktning.

Synd beskrivs främst som strukturell och anses uttryckas i orättvisor, ojämlikhet och ohållbara ekonomiska system. Frälsningen handlar om befrielse från dessa förtryck. Detta innebär att Gud återupprättar relationer mellan Gud-människa, människa-människa och natur-människa, och kan beskrivas som att "Guds rike" tar plats på jorden (Kearns, 1996:64). Min tolkning är att detta förhållningssätt konstruerar ett subjekt som agerar för politisk förändring utifrån sin kristna övertygelse. Livsstilsförändringar är inte i huvudfokus utan politiskt engagemang för förändrade strukturer och institutioner – därmed använder jag termen medborgare. Man har även ett fokus på sociala effekter från miljöproblem.

Skapelseandlighet

Skapelseandlighet lyfter fram Guds immanens – alltså Guds heliga närvaro på jorden och i naturen. Guds bilden är därmed panenteistisk² (Kearns, 1996:56ff). Man har ett holistiskt perspektiv på naturen, vilken beskrivs i termer som ekosystem och kosmos. Detta gör att jag tolkar det skapelseandliga naturbegreppet som normativt och inklusivt (dvs att människan inkluderas i naturbegreppet). Människan behöver hitta sin rätta plats i kosmos, vilket enligt skapelseandlighet innebär en biocentrisk³ miljöetik där allt levande tillskrivs egenvärde (ibid:64). Man har en positiv syn på människan och beskriver henne som Guds medskapare (Fowler, 1995:102). Man menar att ekologisk destruktivitet grundar sig i en dualistisk världsbild där människan ses som skild från resten av naturen. Om förvaltarskapet vill återgå till en korrekt kristen lära menar detta förhållningssätt att det istället behövs en helt *ny* lära, en ny andlighet, med ett mer holistiskt sätt att se på världen (Kearns, 1996:64). Denna nya andlighet är inte nödvändigtvis kristen (ibid:61). Lösningen på människans skeva förhållande till naturen finnes inte i bibeln först och främst, utan den nya kunskap som krävs kommer ur kosmologin, fysiken och mysticismen. Eftersom Gud har ”skrivit” kosmos ses vetenskapen som en legitim grund att bygga spiritualitet på (Kearns, 1994:156). Genom naturvetenskaperna får vi kunskap om Guds ständiga uppenbarelse (Kearns, 1996:60ff).

Förespråkare för denna etik betonar möjligheter, potential, framtidshopp och en positiv syn på människan, och använder ej begrepp som synd och frälsning (Kearns, 1994:176, 181; Fowler, 1995:102). Eftersom denna miljöetik ser en ny världsbild som lösningen på miljökrisen är den homocentrisk – individens medvetenhet, kunskap och andlighet behöver förändras (Kearns, 1994:159; 1996:56). Jag anser att denna miljöetik skapar ett subjekt som ser sig själv som ett med naturen, med en ny andlig medvetenhet och kunskap. Till skillnad från övriga idealtyper är detta subjekt inte nödvändigtvis en kristen individ. Det är viktigare att ha rätt andlighet och världsbild än att leva på ett korrekt sätt eller engagera sig politiskt – det finns ingen tydlig uppmaning till handling, vilket kan medföra att subjektet innehar en viss passivitet.

---

² Panenteism skiljer sig från panteism då det ser Gud som fullt närvarande i den materiella verkligheten, samtidigt som Gud är upphöjd över den. Alltså att Gud inte *är* naturen, men *i* naturen.

³ Biocentrisk miljöetik ser att varje levande varelse innehar inneboende värde och tillskriver därmed varje (mänsklig som ickemänsklig) individ moralisk ställning (Stenmark, 2000:188).

Teocentrism

Denna fjärde idealtyp beskriver främst Gud som auktoritär, transcendent och allsmäktig. Naturen ses som Guds skapelse, och i skapelsen finns en hierarkisk ordning där Gud är högst, därefter människan, och lägst stående är resten av naturen (Peifer, Ecklund & Fullerton, 2014:385). Människans särställning betonas eftersom hon är skapad ”till Guds avbild” (1 Mos 1:27), och annat liv anses inte inneha egenvärde. Naturen blir på så sätt endast den ”scen” där människans historia utspelas (Andersson, 2007:12ff). Därmed förknippar jag detta förhållningssätt med ett exklusivt och deskriptivt naturbegrepp som tillskriver naturen instrumentellt värde (dvs enbart resurs- eller nyttovärde). Man ser miljökrisen som ett allvarligt resultat av människans synd, vilket kan kopplas till bibelordet att ”*allt skapat har lagts under tomhetens välde*” (Romarbrevet 8:20). Naturen ses därmed som ”fallen” eller förstörd av synden (Fowler, 1995:57). Något som präglar detta synsätt är en apokalyptisk föreställning om att jorden kommer att ”gå under” i och med Jesus återkomst. Då förväntas jorden att bytas ut, och en helad skapelse att infinna sig (Svensson, 2017:108ff). Den nuvarande världen anses vara bortom hopp då Guds frälsningsplan enbart gäller människan (specifikt kristna) (Fowler, 1995:45, 55). Människans viktiga uppgift blir därmed inte att försöka rädda jorden utan att sprida det kristna budskapet för att fler människor ska bli frälsta (ibid:46, 57).

Skapelsehierarkin innebär att praktiker som förknippas med Gud och tron prioriteras högst: istället för att fokusera på det jordiska vill man ägna sig åt det ”himmelska”, så som bön, bibelläsning och evangelisation (Fowler, 1995:46). Vidare innebär människans särställning i skapelsen ett incitament att prioritera eller helt fokusera på sociala problem framför miljöfrågor (Peifer, Ecklund & Fullerton, 2014:385). Miljövård kan anses befogat då miljöproblem får negativ inverkan på sociala eller ekonomiska värden - enligt idealtypen bevaras naturen endast för människans skull (Andersson, 2007:42ff). Jag anser att det subjekt som skapas prioriterar ”religiösa praktiker” och sedan socialt engagemang framför engagemang i miljöfrågor. Därmed finns ingen självklar medvetenhet eller kunskap om miljöproblem och hållbarhet, och subjektet verkar inte för omställning till miljövänlig livsstil eller samhällsförändring. Subjektet präglas av en stark tillit till Gud och Guds plan för jorden.

Dessa idealtyper av religiösa förhållningssätt gentemot naturen utgör en utgångspunkt för analysen i studien. Nedan syns idealtyperna i tabellform.

Tabell 1: Analytiskt ramverk i tabellform

	FÖRVALTARSKAPS- ETIK	EKORÄTTVISA	SKAPELSE- ANDLIGHET	TEOCENTRISM
GUDSSYN	Auktoritär Transcendent	Befrielsens Gud Transcendent	Panenteistisk Immanent	Auktoritär, allsmäktig Transcendent
NATURSYN*	Guds skapelse; fruktbar Exklusivt Normativt Egenvärde	Socio-ekologisk; naturresurser Exklusivt Deskriptivt -	Ekosystem; kosmos Inklusivt Normativt Egenvärde	Guds "scen"; "fallen" skapelse Exklusivt Deskriptivt Instrumentellt
RELATIONEN MÄNNISKA/ NATUR	Människan har särskild roll Omhändertagare Förvaltare	Hållbar användning av naturresurser för människt välmående	Människans rätta plats i ekosystemet Biocentrism	Hierarki Människans särställning
MILJÖKRISENS RÖTTER OCH ORSAKER	Syndig/ohållbar livsstil Förvanskad kristendom	Orättvisa Ojämlighet Ekonomiska system	Dualism Antropocentrism Mänsklig distans från naturen	Synden "Tomhetens välde"
ÅTGÄRDER	Korrekt lära Förnyad kristendom	Korrekt praktik Politiska förändringar Gräsrotsrörelse	Korrekt varande/ andlighet Ny (holistisk) världssyn	Människan kan ej rädda miljön Evangelisation
SYN PÅ SYND & FRÄLSNING*	Synd = bortvändhet från Gud, kollektiv synd Frälsning = människans omvändelse	Synd = orättvisa (strukturer) Frälsning = "Guds rike" (åter- upprättade relationer)	Använder ej termerna synd/frälsning.	Synd = människans olydnad Frälsning = själens räddning
FÖRÄNDRINGS- INRIKTNING	Homocentrisk = förändra individer (livsstil, lära)	Sociocentrisk = förändra sammans- strukturer	Homocentrisk = förändra individer (andlighet, världssyn)	Homocentrisk = individens själsliga omvändelse
SUBJEKT*	Ansvarstagande Förvaltare Miljövänlig livsstil	Medborgare Politiskt engagemang	Ett-med-naturen (holistiskt) Andligt medveten	Söker Gud (genom religiösa praktiker) Evangelist Socialt engagerad
<i>Konstruerat utifrån Kearns (1996). * Kompletterade/tillagda kategorier.</i>				

Ramverkets utformning och underkategorier

Kearns (1996) systematisering av miljöetiska förhållningssätt innehåller en rad underkategorier. Några av dessa har valts bort då jag anser att de inte går att svara på inom ramen för detta arbete, och samtidigt saknar tydlig relevans för denna studies fokus. Här följer en kort beskrivning av underkategoriernas innehåll i ordningen de läses i tabellen ovan.

Gudssyn handlar om hur man beskriver Gud och vilka karaktärsdrag man betonar. Här skiljer Kearns (1996) mellan att förstå Gud främst som *transcendent* (bortomvärldslig) och *immanent* (närvarande i världen). Kearns kategori ”images of nature” har jag vidgat för att få en djupare förståelse, med inspiration från Stenmarks (2000) användning av begreppet *naturesyn*. Detta handlar om hur naturen beskrivs och förstås, vilket innefattar vilka bilder och ord man använder för att beskriva naturen (exempelvis ”resurs”, ”kosmos”, ”ekosystem”) (ibid:24ff). Stenmark skiljer på olika sätt att definiera naturbegreppet där jag valt att inkludera följande aspekter: *exklusivt/inklusive* naturbegrepp (huruvida människan inkluderas i naturbegreppet eller ej), *deskriptivt/normativt* naturbegrepp (huruvida naturen ses som ett ideal med inneboende godhet, alternativt neutral) samt huruvida naturen anses inneha *egenvärde* alternativt ett *instrumentellt* värde (om naturen har ett värde endast som medel att uppnå något annat som anses värdefullt, eller om naturen innehar egenvärde oberoende av dess resursvärde) (ibid:40ff). *Relationen människa/natur* handlar om hur människan bör se på sig själv i förhållande till naturen.

De två nästkommande kategorierna handlar om hur man ser på och hanterar miljöproblem. Vad hävdar man vara *miljökrisens rötter och orsaker*? Vilka *åtgärder* krävs för att lösa dessa problematiker? Jag har sedan lagt till en underkategori som handlar om *syn på synd och frälsning*. Detta hör samman med de två föregående, men specificerar närmare hur samfundet ser på syndens och frälsningens främsta uttryck. Detta är relevant eftersom det avgör hur man ser på miljörelaterad synd, och då frälsningssynen hänger ihop med vilka åtgärder som anses behövas för att lösa miljökrisen. Till exempel: om synd främst ses som individens handlingar kommer frälsning handla om människans omvändelse och upprättelse, i förhållande till miljöfrågor kan detta ta sig i uttryck att individens livsstil betonas (som både lösning och roten till miljöproblem). Ses synd i första hand som strukturell tenderar fokus hamna på orättvisor och ett arbete för ett jämlikt och hållbart samhälle (Prosén, 2017:33; Andersson, 2007:13) Därmed inkluderades denna kategori. Detta knyter även an till den

förändringsinriktning man antar inom respektive etik: *homocentrisk* inriktning fokuserar på individnivå i kontrast till en *sociocentrisk* som fokuserar på strukturell samhällsförändring.

Syftet med arbetet är att förstå vilka miljöetiska synsätt och föreställningar som förmedlas inom svensk kristenhet, och hur dessa kan kopplas till det miljöengagemang som uppmuntras och anses självklart. För att svara mot syftets andra del används begreppet *subjekt*, vilket jag lagt till som en underkategori i analysramen. Begreppet hämtas från Michel Foucaults diskursteori, där idéer och ideologier, "sanningar" om hur världen och naturen är beskaffad utgör en grund för vad som anses normalt, önskvärt eller tänkbart agerande (Bergström & Boréus, 2012:380; Jørgensen & Phillips, 2002:12ff; Luke, 2016:461ff). Det kan användas i förhållande till miljöpolitik för att synliggöra hur diskursiv makt formar medborgare till ett miljövänligt beteende (Luke, 2016:461ff; McEachern & MacGregor, 2016:257ff). Teologisk miljöetik handlar om hur människan bör se på sig själv, miljön, miljöproblem och Gud, och skapar därigenom ramar för vad som anses vara gott och ont i förhållande till detta, med begränsningar och utrymmen för handlande och tänkande. Med hjälp av subjektbegreppet kan frågor ställas om hur dessa ramar ser ut och vilka handlingar och beteenden som blir självklara och önskvärda inom respektive miljöetik. Analysen kan dock inte säga något om i vilken utsträckning en miljöetisk utgångspunkt faktiskt orsakar ett visst beteende eller handlande (Danemark, Ekström, Jakobsen & Karlsson, 2003:92). I nästkommande avsnitt beskrivs den metod som använts för datainsamling och analys.

Metod

Samfunden som valts som avgränsning är Svenska kyrkan, Ekumeniakyrkan och Pingst, varifrån relevanta texter och dokument använts för analys. Tre informantintervjuer har även genomförts för att komplettera textmaterialet. En idéanalys med miljöetiska idealtyper har använts som analysmetod. Nedan beskrivs och motiveras val av metod samt det empiriska urval som gjorts.

Datainsamlingsmetod

Texturval

Först gjordes en genomgång av texter från samfunden som handlar om miljö- eller klimatproblem, natur- eller miljösyn, miljöetik, världen eller naturen som Guds skapelse, människans förhållande till miljö, eller hållbar utveckling. Materialet kommer från kyrkornas hemsidor eller från kontakt med personal från respektive samfund. Det slutgiltiga urvalet av texter har gjorts utifrån denna genomgång. För att underlätta en jämförelse har liknande typer av texter valts, där huvudmaterialet består av teologiskt tyngre texter. För att komplettera dessa har jag valt att även inkludera information från respektive hemsida, där man för allmänheten presenterar temat hållbarhet eller klimat. Här har Pingst inte publicerat någon information, vilket ses som ett resultat i sig. När det gäller Svenska kyrkan har en jämförelsevis stor mängd textmaterial från hemsidan valts bort då det inte ryms inom arbetets omgång.

Det ska nämnas att texterna från Pingst inte gör anspråk på att tillhandahålla teologisk miljöetik utan ger en beskrivning av synen på människan respektive församlingen. Då texterna berör relationen människa/natur anser jag att dessa ändå kan användas för att studera samfundets miljöetik.

Informantintervjuer

Då textmaterialet som valts varierar i omfattning och karaktär har längre informantintervjuer genomförts med representanter för samfunden. Personerna har valts då de har god erfarenhet av samfundet och dess teologi samt att de även har intresse för och erfarenhet av miljö- och klimatfrågor. Text- och intervjumaterialen ses som kompletterande till varandra. När det gäller Equmeniakyrkan har intervjupersonen även författat den utvalda teologiska texten. Urvalet motiveras av att texten är skriven som en representation av samfundets miljöetik, samt att intervjupersonen är anställd som samfundets ansvarige och representant i hållbarhet. Detta anses därmed vara det bästa urvalet för analysen. Nedan syns det empiriska materialet i tabellform (tabell 2, s. 18).

Tabell 2: Urval av empiriskt material

	TEOLOGISK TEXT	WEBBSIDA	INTERVJUPERSON
SVENSKA KYRKAN	Ett biskopsbrev om klimatet (Svenska kyrkan, 2014)	"Klimat" (Svenska kyrkan, 2017)	Henrik Grape (20 april 2018)
EQUUMENIA-KYRKAN	Hela skapelsen ropar – Diakoni utifrån klimatfrågan (Renöfält, 2017)	"Fred och hållbarhet" (Equmeniakyrkan, 2017)	Lennart Renöfält (23 april 2018)
PINGST	Människan (Pingst, 2008) och Församlingen (Pingst, 2006), ur skriftserien Trons hemlighet – vägledning i den kristna trons grunder	Ingen information.	Stefan Green (17 april 2018)

Tabell 2: Empiriskt material utifrån samfund.

Reflektioner kring datainsamlingsmetoden

Även om varken texter eller intervjuer fullt ut kan representera samfundens miljöetiska förhållningssätt kan de användas som generaliserade och övergripande beskrivningar av detta på nationell nivå. Möjligtvis hade kvantitativa metoder kunnat användas för att kartlägga och generalisera samfundsmedlemmarnas individuella miljöetiska föreställningar. När det kommer till abstrakta och komplexa fenomen som hur människor förstår sig själva och världen är dock kvantitativa metoder bristfälliga, eftersom religiösa övertygelser och värderingar är svåra att kvantifiera (Bayn, 2004:11ff; Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud, 2012:253ff). Exempelvis kan enkätintervjuer ej ge utrymme för respondentens egna ordval på samma sätt som kvalitativa intervjuer kan, vilket är viktigt för denna studie (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud, 2012:251). Utifrån studiens syfte har därmed kvalitativa metoder valts.

Till sist vill jag nämna att studien till en början ämnade undersöka Evangeliska frikyrkan, men att det inte fanns tillräckligt empiriskt material tillgängligt för att kunna göra en relevant jämförelse med de övriga samfunden. Därför valdes istället Equmeniakyrkan.

Analysmetod

En idéanalys av texter samt transkriberade intervjuer har genomförts för att synliggöra och beskriva centrala miljöetiska teman, perspektiv och narrativ (Bergström & Boréus, 2012:150). Textmaterialet har analyserats innan intervjuerna genomfördes, för att kunna bekräfta eller ifrågasätta det som sägs i intervjuerna. Analysen har genomförts med hjälp av den analysram jag konstruerat med fyra miljöetiska idealtyper (ibid:150ff). Fördelar med denna typ av metod är att det underlättar systematisering och jämförelser av empirin (ibid:166). Idealtyperna används även för att synliggöra det som hamnar *utanför* analysramen (ibid:150), och eftersom de konstruerats utifrån amerikansk forskning vill jag vara särskilt uppmärksam på skillnader och nyanseringar gentemot den svenska kontexten.

Reflexivitet

En av anledningarna till varför jag ser kristna samfund som intressanta att undersöka är att jag själv är kristen och är engagerad för miljöfrågor i kyrkan. I studien har jag kunnat dra nytta av min erfarenhet och bakgrund i frikyrklig miljö. Som forskare är det omöjligt att möta det empiriska materialet helt utan förförståelse. Med öppenhet för att tidigare kunskap (och förutfattade meningar) kan motbevisas och omprövas, och med en strävan efter att låta materialet tala för sig självt, har jag använt min förkunskap och erfarenhet för att kunna tolka det empiriska materialet (Gilje & Grimen, 2004:183ff).

Resultat och analys

Nedan följer studiens resultat uppdelat efter samfund. Analysen presenteras utifrån analysramens underkategorier i den ordning de står i tabellen. Därefter följer en övergripande analys av respektive samfunds miljöetik i dess helhet.

Svenska kyrkan

Sammantaget blir framför allt två miljöetiska förhållningssätt synliga i min analys av textmaterialet: skapelseandlighet och ekorättvisa. Emellertid hävdar Henrik Grape i intervjun att han generellt ser tre miljöetiska varianter i samfundet, vilka han beskriver som en förvaltarskapstanke, ”livets väv” samt ett rättviseperspektiv. I stora drag finns tydliga kopplingar mellan de två senare och denna studies idealtyper skapelseandlighet och ekorättvisa. Resultatet utvecklas nedan.

Gudssyn

När det kommer till gudssyn visar biskopsbrevet på ett skapelseandligt förhållningssätt då man betonar Guds närvaro och ständiga upprätthållande av naturen: *”Skapelsen kännetecknas av ett ömsesidigt beroende mellan allt skapat och av ett gemensamt beroende av Gud, som med sin skaparkraft oavbrutet upprätthåller skapelsen”* (Svenska kyrkan, 2014:58). Guds immanens betonas ytterligare utifrån en tolkning av inkarnationen: *”Att Gud själv blir mänsklig materia ger en ännu radikalare samhörighet mellan Skaparen och skapelsen”* (Svenska kyrkan, 2014:60). Detta ses som centrum för den kristna tron (ibid:60).

Sammantaget tolkar jag denna gudssyn som övervägande panenteistisk.

Natursyn

”Vi är gjorda av samma byggstenar som allt annat i universum. Poetiskt uttryckt, men också naturvetenskapligt korrekt, är vi alla byggda av stjärnstoft.” (Svenska kyrkan, 2014:57).

Dessa ord, och också citatet ovan (Svenska kyrkan, 2014:58) beskriver naturen som en gemenskap, ett världsallt som delar ursprung och där allt hänger samman. Man betonar naturens beroende av Gud, där man tydligt inkluderar människan, men också ömsesidiga beroenden mellan allt i skapelsen (ibid:58). Jag tolkar denna typ av språk som att man har ett inklusivt naturbegrepp. Man använder också termer som ekosystem och kosmos för att beskriva världen (ibid:23, 26, 53). Man anser att det finns en godhet i skapelsen (normativt naturbegrepp) (ibid:68) och att allt skapat innehar egenvärde (ibid:58). Detta stämmer väl överens med ett skapelseandligt förhållningssätt.

Relation människa/natur

Gällande människans relation till natur tar man upp förvaltarskapsidén och problematiserar denna. *”Den har använts för att försvara koloniala och hierarkiska strukturer som nekat dem som befunnit sig vid skalans nedre ände deras fulla värde: kvinnor, barn, djur, växter, mineraler. Förvaltarskapstanken är med andra ord visserligen ett bra sätt att betona att vi människor är en del av skapelsen och har ett särskilt ansvar, men den kan inte fungera som enda modell för att tolka det ansvaret”* (Svenska kyrkan, 2014:58). Man tar avstånd från en antropocentrisk, hierarkisk världssyn där människans särställning betonas för starkt och där skapelsens egenvärde förbises. Man ser människan som ”medskapare” framför förvaltare, då man anser att detta begrepp ser till människans kreativa förmåga till både gott och destruktivt. Detta språk används även inom etiken skapelseandlighet. Man skriver: *”Med dessa tankar om människan och skapelsen har vi rört oss bort från en antropocentrisk livssyn som förnekar människans beroende av Skaparen och övriga skapelsen och som ser den icke-mänskliga skapelsen som ett medel för att maximera mänsklig nytta. Vi har i stället slagit in på vägen till en skapelseorienterad livssyn som betonar ömsesidigheten i relationerna inom skapelsen och mellan Gud och skapelsen, utan att för den skull ge upp människans särskilda roll och uppdrag”* (Svenska kyrkan, 2014:61). Här tar man alltså avstånd från förvaltarskapsetikens syn på människan och använder en argumentation som känns igen från skapelseandlighet.

Henrik Grape berättar i intervjun att han även kan se förvaltarskapstanken inom Svenska kyrkan. Det finns nyanskillnader mellan förhållningssättet som han beskriver och denna studies idealtyp för förvaltarskapsetik. Hans förvaltarskapstanke lutar åt den teocentriska idealtypen, då han menar att den inbegriper en hierarkisk världsbild (Gud, människa, naturen) och att den ofta är *”förknippad [...] med en Guds bild som är ganska manlig, hierarkisk och patriarkal”* (Henrik Grape, personlig kommunikation, 20 april 2018). I övrigt stämmer förvaltarskapsmodellerna överens med varandra, man betonar det uppdrag och ansvar gentemot övriga skapelsen som människan fått från Gud (ibid). Hur Svenska kyrkans olika miljöetiska perspektiv förhåller sig till varandra berörs under rubriken ”Svenska kyrkans miljöetik” nedan.

Miljökrisens rötter och orsaker

I biskopsbrevet beskriver man vad man ser som de historiska orsakerna till dagens ohållbara samhälle, där man lyfter att olika sätt att se på naturen och världen har påverkat utveckling inom naturvetenskap, teknologi och ekonomi (Svenska kyrkan, 2014:7). Här menar man att en dualistisk världsbild, som separerat det tankemässiga och andliga från det materiella, har format samhällsutvecklingen och möjliggjort en destruktiv exploatering av naturen: *”Denna mekanistiska syn var en förutsättning för naturens exploatering. Utifrån detta kan sägas att viss teologi har bidragit till att legitimera rovdrift på naturen och alienerat människan från skapelsen”* (Svenska kyrkan, 2014:29). Detta stämmer överens med idealtypen skapelseandlighet.

Det skapelseandliga perspektivet är dock inte det enda framträdande. På webbsidan om klimat blir det tydligt att Svenska kyrkan har ett rättviseperspektiv på miljöproblem. Både i denna text och i biskopsbrevet kommunicerar man i termer av ”klimaträttvisa” (Svenska kyrkan, 2014:23; Svenska kyrkan, 2017). Man lyfter kopplingen mellan miljöproblem och konflikter mellan människor och länder (Svenska kyrkan, 2017) och gör tydligt att miljöfrågor (här med störst fokus på klimat) också handlar om människor (Svenska kyrkan, 2014:21ff). Även om miljöproblem beskrivs ur detta sociala rättviseperspektiv hävdar man dock aldrig explicit att dessa orättvisor är *orsaken* till miljökrisen.

Åtgärder

Utifrån denna problembeskrivning menar författarna att det saknas en världsbild som ser alltings sammanbundenhet (Svenska kyrkan, 2014:2). Man förespråkar en form av holism: *”Nu är det dags att vetenskap, politik, näringsliv, kultur och religion – allt som är uttryck för människans värdighet – samverkar.”* (Svenska kyrkan, 2014:8). Detta känns igen från ett skapelseandligt perspektiv. Enligt idealtypen måste människan hitta sin rätta plats i kosmos, och att detta innebär en världsbild där människan är ett med övrig natur, ej upphöjd över den. Därmed krävs ett nytt mänskligt *varande* med en mer panenteistiskt medveten andlighet. Liknande tankar blir synliga i biskopsbrevet, bland annat där man skriver om att hierarkin som sätter människan överordnad annat skapat måste bytas ut mot ett relationellt förhållningssätt: *”Den som får sitt värde av att befinna sig högst upp i en hierarki måste alltid försvara sig och har allt att förlora. Det är detta som händer om vi människor gör anspråk på*

att vara skapelsens herrar. Om vi däremot ger upp vår position till förmån för en relation, då har vi något att vinna. Om vi ser vår relation till den övriga skapelsen och till Gud, då mister vi vår position som alltings centrum och mått men vinner en gemenskap som innebär tillit, hopp och liv” (Svenska kyrkan, 2014:62ff).

Därmed förespråkas en ny typ av varande. Dock skiljer sig denna miljöetik från skapelseandligheten i att man inte släpper grunden i den kristna tron, bibeln och kyrkotraditionen. Idealtypen däremot, ser en ny andlighet som nödvändig men att denna inte behöver vara en kristen andlighet. Jag hävdar ändock att skapelseandliga idéer är tydligt synliga i betydande delar av textmaterialet. Kanske kan de idéer från biskopsbrevet jag beskrivit hittills kallas för en kristuscentrerad form av skapelseandlighet, som ser bibeln som relevant idag?

När det gäller miljöproblemens lösningar är även ekorättvisa ett tydligt framträdande tema. Det femte kapitlet, *Vad gör vi nu? Vägar framåt*, har ett i princip genomgående ekorättvist förhållningssätt. Man menar att den utsatta och sårbara människan ständigt måste stå i centrum enligt kristen tro, och ”[i] en värld där vi vet om att det finns ett tak för hur mycket naturresurser vi kan ta ut måste det också finnas ett ”golv” – ett socialt golv som har sin grund i alla människors lika värde och rätt till ett drägligt liv” (Svenska kyrkan, 2014:74). Man gör det helt tydligt, redan i inledningskapitlet, att omställningen till hållbara samhällen ”måste bäras av ett tydligt rättviseperspektiv” (Svenska kyrkan, 2014:8). Detta utvecklas vidare under rubriken ”Förändringsinriktning”.

Syn på synd/frälsning

I biskopsbrevet beskriver man sin traditionellt lutherska syn på människan och synd: att vi är ”rättfärdiga och syndare på samma gång” (Svenska kyrkan, 2014:68), där man beskriver frälsningen som befrielsen till att kunna välja det goda och rätta (ibid: 67ff). Detta kan tolkas som ett förvaltarskapsetiskt synsätt. Dock används aldrig ordet ”frälsning”, och istället talar man om omvändelse och återupprättelse. I texten använder man också termen ”Guds rike” för att beskriva hoppet om en räddad värld, där rättvisa och fred präglar hela skapelsen (ibid:64), vilket överensstämmer med idealtypen ekorättvisa. Det är således svårt att avgöra vilken av idealtyperna som är mest framträdande i denna underkategori. Vad som dock är tydligt är att man innefattar hela jorden i det kristna hoppet – frälsningen gäller allt skapat (ibid:73). Hur

en sådan bredare syn på frälsningen relaterar till idealtyperna diskuteras närmare under Equmeniakyrkans miljöetik och frälsningssyn.

Förändringsinriktning

Politiska och strukturella förändringar är viktiga för idealtypen ekorättvisa, vilket även får stort utrymme i biskopsbrevet. När man pratar om politik handlar det dels om ekologiskt hållbara lösningar, med en omställning från fossil industri, och dels om ett helhetsperspektiv där man lägger stor vikt vid sociala aspekter: *”Ambitionen om en snabb klimatomställning måste genomsyra all politik och det internationella engagemanget måste bäras av ett tydligt rättviseperspektiv”* (Svenska kyrkan, 2014:82). Man förespråkar en politik som innebär en rörelse mot en mer hållbar ekonomi (ibid:84ff), till exempel skriver man: *”Det behövs politiskt beslutade styrmedel för att synliggöra kostnader av negativ miljöpåverkan och påskynda en omställning. Nya tankesätt, ekonomiska modeller och välfärdsåtgärder behöver utvecklas som kan hjälpa oss organisera ett samhälle som främjar mänsklig välfärd och som inte överskrider planetens gränser.”* (Svenska kyrkan, 2014:83). Sammantaget kan man se att lösningarna på miljöproblem diskuteras ur ett mer strukturellt, samhälleligt och politiskt perspektiv, vilket jag anser är en sociocentrisk förändringsinriktning. Man bortser dock inte helt från individens roll, vilket utvecklas närmare nedan.

Subjekt

Även om politisk förändring förespråkas ses individens bidrag som betydande. Man skriver att de små vardagsstegen är nödvändiga och att de kan skapa en god cirkel av livsstilsförändring, ny medvetenhet och förändrade värderingar. Detta kopplas tydligt ihop med den större samhällsförändringen. Individens omställning ses som viktig för att politisk förändring ska bli möjlig – att gå mot en miljövänligare livsstil skapar politisk vilja för mer genomgående samhällsförändringar (Svenska kyrkan, 2014:80). Man lyfter både individen och kollektivet: *”... det räcker inte heller med enbart politiskt styrda förändringar. Samspelet mellan individuell och kollektiv förändring är avgörande”* (Svenska kyrkan, 2014:81). Därmed skapas ett subjekt som engagerar sig politiskt, vilket överensstämmer med subjektet för ekorättvisa.

Fokus på individens miljövänliga livsstil hänger främst samman med förvaltarskapsetiken. Även om man berör livsstilsförändringar i biskopsbrevet tolkar jag det som att det subjekt

som skapas ligger närmare det som kopplas till idealtypen ekorättvisa. Man skriver exempelvis: *”Individer är inte i första hand konsumenter utan medborgare som kan vara delaktiga i politiska förändringar och som kan bekräfta och stötta varandra i gemenskaper”* (Svenska kyrkan, 2014:81). I slutändan handlar den förändring som förespråkas i brevet om en politisk förändring, man skriver att den privata vardagsförändringen inte får ske på bekostnad av *”att verka för gemensamma och politiska lösningar”* (Svenska kyrkan, 2014:80). När man pratar om individen handlar det alltså främst om att skapa ett politiskt subjekt, en medborgare som ser sin del i den politiska utvecklingen och samhällliga omställningen. Det är dessa handlingar som ses som mest önskvärda. Därmed kvarstår de stora likheterna med subjektet för ekorättvisa.

Svenska kyrkan har som visat även starka drag av ett skapelseandligt förhållningssätt, vilket även påverkar vilket subjekt som konstrueras. Som sagt förespråkar man en ny världsbild och ett nytt varande. Människan (även individen) behöver se sin rätta plats i kosmos, som del i naturen och beroende av helheten. Denna medvetenhet anser jag finnas med i det subjekt som skapas, i kombination med delar av ekorättvisa. Något som Henrik Grape lyfte i intervjun var att perspektivet han kallar *”livets väv”* (vilket enligt min tolkning i stort sett överensstämmer med skapelseandlighet), kan kritiseras för att inte nog uppmuntra till handling och förändring. Han menar att förhållningssättet är mer passivt, att det är ett mer reflekterande och inåtvänt förhållningssätt (personlig kommunikation, 20 april 2018). Detta kan jämföras med skapelseandlighetens subjektsskapande, som inte nödvändigtvis innebär aktivt agerande från individens sida eller ett förespråkande av samhällelig förändring. Därmed kan det finnas ett behov av att ta inspiration från andra miljöetiska idéer för att få verktyg för hur vi bör handla. Detta kan vara en förklaring till varför det skapelseandliga perspektivet kombineras med ekorättvisa och därmed konstruerar ett subjekt som innehar både andlig medvetenhet och politiskt engagemang.

Svenska kyrkans miljöetik

I textmaterialet är framför allt två idealtyper synliga: skapelseandlighet och ekorättvisa. Att det ryms olika förhållningssätt inom Svenska kyrkan bekräftas även av Henrik Grape, som menar att det finns tre dominerande synsätt: förvaltarskapstanken, *”livets väv”* och ett rättviseperspektiv. De senare kopplar jag till skapelseandlighet respektive ekorättvisa. När jag frågar honom om han tror något av de tre förhållningssätten är mer dominerande svarar han

att det är svårt att uppskatta, men att han upplever alla tre som mer eller mindre jämbördiga inom samfundet. Detta visar på en mångfald av idéer och teologiska synsätt, men kanske också på en diskrepans mellan den nationella, genomarbetade teologin, och de tankar som finns i församlingar och bland medlemmar. Ett exempel som kan belysa detta är att man i den nationella miljöpolicyen skriver att *”Svenska kyrkans nationella nivåns hållbarhetsarbete bygger på denna utgångspunkt, som vilar på två grundläggande principer för kristen etik och tro – människovärdesprincipen och förvaltarskapstanken”* (Svenska kyrkan, 2016a), medan man som sagt problematiserar förvaltarskapstanken i biskopsbrevet (Svenska kyrkan, 2014:58). Här menar Henrik Grape att det kan handla om att olika människor läser begreppen på olika sätt, och att de som skrivit policyen inte är teologer och därmed förstår förvaltarskap på ett annat sätt (personlig kommunikation, 20 april 2018). Vidare hänger miljöetiska variationer också samman med den variation som i allmänhet finns kring teologiska frågor. Svenska kyrkan rymmer en bredd av religiösa inriktningar: allt från det högkyrkliga till det lågkyrkliga. Han menar också att det finns ett stort utrymme för reflektion och teologisk utveckling, med möjlighet för inspiration från olika tankesätt, teologer och tänkare (ibid).

Utifrån att samfundets nationella nivå är i fokus för studien samt det resonemang som Grape förde i intervjun (stycket ovan) tolkar jag Svenska kyrkans miljöetik som präglad av främst skapelseandlighet och ekorättvisa. När det gäller ekorättvisan skulle jag dock vilja hävda att biskopsbrevet ger uttryck för en bredare syn på rättvisa än idealtypen, som i stor grad lägger fokus på det sociala. Författarna till brevet skriver om rättvisa: *”Det handlar om mer än att fördela tillgångarna mellan människor. Ett skapelseorienterat synsätt innebär att vi behöver inkludera hela skapelsen när vi tänker rättvisa och fred”* (Svenska kyrkan, 2014:75ff). Man innefattar även hela skapelsen i sin frälsningssyn. Utifrån detta och biskopsbrevet i sin helhet, med dess drag av skapelseandlighetens holism, menar jag att denna miljöetik sträcker sig längre än idealtypen för ekorättvisa. Naturens egenvärde får större betydelse, människan ses som moraliskt ansvarig gentemot övrig natur med andra livsformer, och man har ett inklusivt naturbegrepp, vilket inte är utmärkande för ekorättvisa som idealtyp. Detta bekräftas även av Henrik Grape, som menar att rättviseperspektivet han sett inom samfundet utvidgas från att enbart använda ett socialpolitiskt perspektiv på miljöproblem till att innefatta hela skapelsen och rättvisa gentemot andra arter (personlig kommunikation, 20 april 2018).

Sammanfattningsvis kan Svenska kyrkans miljöetik beskrivas som en kombination av skapelseandlighet och ekorättvisa, där man förespråkar en helhetssyn på världen där allt

innehar egenvärde, mänsklig gemenskap med övrig natur, och politiskt engagemang för radikal omställning till ett socialt och ekologiskt hållbart samhälle.

Equmeniakyrkan

Det empiriska materialet från Equmeniakyrkan uppvisar främst drag av idealtyperna förvaltarskapsetik och ekorättvisa. Den korta informationstexten på samfundets hemsida är ett bra exempel på hur man använder dessa båda miljöetikerna: man beskriver en helhetssyn där det ekologiska och sociala hör samman samtidigt som man betonar människans särskilda ansvar och Gud som skapare. Man ger också exempel på hur engagemanget konkretiseras i samfundet i form av bland annat kompetensutveckling och politiskt påverkansarbete (Equmeniakyrkan, 2017). Också intervjun med Lennart Renöfält visar på inslag från flera idealtyper.

Gudssyn

”Det är Gud som är skaparen, upprätthållaren och fulländaren. Den ständigt verksamma Guden som fortsätter sända sin Ande över hela jorden, som fortsätter skapa, ger oss varje andetag och är med oss när vi dör” (Renöfält, 2017:169). Detta pekar mot en beskrivning av Gud som immanent och aktiv i sin skapelse. Gud framställs också som världens räddare, vilket överensstämmer med ekorättvisa: *”Gud blev människa i Jesus från Nasaret. Han förkunnar evangelium om Guds rike, besegrar syndens och dödens makt samt återupprättar människan och skapelsen”* (Renöfält, 2017:162). Man använder även bilder som pekar mot en transcendent Gud: *”Gud älskar och värnar skapelsen och dess framtid genom oss människor som sina medarbetare”* (Renöfält, 2017:162). Detta skulle kunna tolkas som att Gud är närvarande på jorden främst genom människor – och därmed mer eller mindre frånvarande i övrig natur. Detta är inte explicit, vilket gör att jag sammantaget ser att en immanent gudsbild är mer framträdande. Detta kan visa på drag av skapelseandlighet.

Natursyn och relation människa/natur

Med bibelordet (1 Mos 1:31) som grund betonar man att skapelsen är något gott som Gud älskar (Renöfält, 2017:162). Man skriver också att människan är en del av skapelsen, i ett citat

hämtat från fred- och hållbarhetspolicyn: *”Människan är skapad till Guds avbild och är själv en del av skapelsen. Vi bär som människor ett unikt ansvar att vara Guds medarbetare, förvaltare och medskapare”* (Renöfält, 2017:162). Utifrån den bibliska skapelseberättelsen hämtar man förståelsen för människans roll: *”Människan har en särställning i skapelsen. Hon är skapad till Guds avbild, med uppgift att bruka och vårda (1 Mos 2:15). Som förvaltare har vi ett stort ansvar för resten av skapelsen.”* (Renöfält, 2017:164). Detta är ett exempel på ett förvaltarskapsetiskt förhållningssätt. Efter detta citat följer en problematisering av hur människan hittills har levt ut den rollen: *”Genom historiens lopp har vi som kristna ibland tolkat vårt uppdrag som att vi ska härska över skapelsen. En sådan tolkning kan utnyttjas för att stödja en ohämmad exploatering av jordens resurser. Att vi nu befinner oss i antropocen är en utmaning till skapelseteologin. [...] Vi behöver utveckla en fördjupad syn på vår i skapelsen givna roll att vårda och förvalta för att kunna vara med och styra jordens utveckling åt rätt håll”* (Renöfält, 2017:164). Denna kritik av hur man i kyrkan sett på sitt ansvar inför naturen är förenligt med förvaltarskapsetiken, och innebär inte ett avståndstagande från den. Idealtypen erkänner de destruktiva tolkningar av bibelordet som finns inom kristendomen, men förespråkar en korrigerad teologi. Att författaren här skriver att det behövs en ny förståelse för förvaltaruppdraget är alltså bara ännu ett exempel på förvaltarskapsetiska synsätt.

För att bredda förståelsen av människans uppdrag lyfts även Jesus som exempel för hur en kristen bör leva, inte minst i och med hans undervisning om hur vi bör agera mot varandra. Att leva osjälviskt i kärlek för medmänniskan ses som vägledande även i klimatfrågan, eftersom klimatet påverkar människans välmående (Renöfält, 2017:165). På så sätt kopplar man samman det ekologiska med det sociala, vilket pekar mot ekorättvisa.

Miljökrisens rötter och orsaker

Roten till miljöproblem beskrivs i stora drag som mänskliga levnadssätt och handlingar, men man lägger också vikt vid orättvisa system och strukturer. Man säger dock aldrig explicit att dessa orättvisor är orsaken till miljöproblem, men man länkar mycket tydligt samman ekologiska med sociala utmaningar. *”Vi i den rika delen av världen har överutnyttjat jordens rikedomar både i relation till de fattiga och till kommande generationer. Vår användning av fossila bränslen gör oss rika och ger oss billig energi men fördärvar samtidigt jorden”* (Renöfält, 2017:167). Vidare skriver man även: *”Klimatfrågan innehåller olika delar. För*

många kyrkor och ekumeniska organisationer är ett fokus på klimaträttvisa ett tydligt val, något som också gäller Ekumeniakyrkan” (Renöfält, 2017:171ff).

Åtgärder och förändringsinriktning

Jag menar att empirin under denna kategori visar på inslag av både förvaltarskapetik och ekorättvisa. Man understryker att både individen och kollektivet har betydelse för att kunna lösa miljöproblem, och att man inte enbart kan se till det ena eller andra. När Lennart Renöfält beskriver fokuset i Ekumeniakyrkan drar han paralleller mellan idag och profeterna i gamla testamentet i bibeln, som uppmanade folket att älska Gud och inte ”mammon” (dvs rikedom): *”... vi gör det som individer, att vi dyrkar mammon, och det gör vi ju nästan alla medlemmar i kyrkan också, och behöver ständigt omvända oss ifrån det. Men om man bara betonar det, den individuella synden [...] lägger vi på en oerhörd börda. [...] Utan du måste också inse att vi har byggt upp politiska system och ett ekonomiskt system som liksom profiterar på det här”* (Lennart Renöfält, personlig kommunikation, 23 april 2018). I *Hela skapelsen ropar* skriver man: *”Omvändelse i dagens situation innebär att vi ställer om till ett fossilfritt samhälle. Det är en politisk omvändelse, där de politiska besluten tas utifrån de givna förutsättningar som planeten jorden ger oss och inte utifrån tron på den ”eviga” tillväxten. Det leder till en ny livsstil, både på det personliga och på det politiska planet”* (Renöfält, 2017:168).

Individens vardagsval och ansvarstagande ses som mycket viktigt, samtidigt som individen aldrig lämnas åt sig själv och varje medborgares politiska ansvar betonas: *”Mötet med Jesus förvandlar mig så att jag vågar förändring och börjar vandra i riktning mot ett gott förvaltarskap av skapelsen. Tillsammans kan vi förvandlas så att kraftfulla politiska beslut tas för att styra om till ett hållbart samhälle i en förvandlad värld”* (Renöfält, 2017:172). Därmed menar jag att man lutar mer åt ett förhållningssätt till förändring som liknas vid ekorättvisa, även om individens livsstil och medvetenhet (i enlighet med förvaltarskapetik) också lyfts fram.

Syn på synd/frälsning

Här ser vi att frälsningen anses gälla allt skapat, inte bara människan: *”Frälsningen genom Jesus Kristus har att göra med den enskilda människans förlåtelse och försoning. Men i Kristus sker också uppfyllelsen av löftena till Noa och hela Guds skapelse. I berättelsen om Noa läser vi om hur han får i uppdrag att rädda alla djur och andra arter från utrotning.*

Jorden ska inte förstöras igen. Frälsningen gäller hela skapelsen” (Renöfält, 2017:164). På så sätt rör man sig mot en bred bild av vad Guds räddning innebär. Vilken idealtyp som bäst överensstämmer med denna förståelse är inte självklart. Man kan säga att ekorättvisan har en relativt bred frälsningssyn, då den ses som upprättande av relationer mellan Gud, människa och skapelse (Gud-människa, människa-människa, människa-skapelse). Dock tenderar denna miljöetik att förbise frälsningen av icke-mänsklig natur *i sig*, oberoende av relationen till människan. En tolkning av detta berörs närmare under rubriken ”Equmeniakyrkans miljöetik” nedan.

Subjekt

När det kommer till hur man ser på individen och vilka handlingar som uppmuntras framhäver man individens miljömedvetna val på olika områden (exempelvis sopsortering, flygvägran, matkonsumtion), som Lennart Renöfält uttrycker det: ”... *vi kan jobba med i olika bitar med en medvetenhet om att egentligen behöver vi jobba med allting, [...] och där är församlingen en fantastisk plats egentligen, att hjälpa varann*” (Lennart Renöfält, personlig kommunikation, 23 april 2018). Därmed skapas ett subjekt som tar sitt eget ansvar på allvar och som har en medvetenhet om vad som är en hållbar livsstil. Detta överensstämmer med förvaltarskapsetikens subjekt.

Dock lyfter man som sagt även den strukturella dimensionen: ”*Jag tror inte att vi löser klimatfrågan genom enskilda personers ändrade livsstil utan genom gemensamma politiska beslut som gör det lätt och fördelaktigt att göra för klimatet positiva val. Men de personliga valen och exemplen driver på en positiv utveckling och befriar oss ur ångestskapande passivitet*” (Renöfält, 2017:166). Detta citat pekar mot att tyngdpunkten ändå ligger i idealtypen ekorättvisa. Dock menar Lennart Renöfält i intervjun att politiskt engagemang inte ses som självklart eller välkommet inom alla delar av Equmeniakyrkan. Han berättar att politiskt engagemang är ”ett svårt begrepp i våra sammanhang” (vilket jag tolkar som församlingskontext), samtidigt som de sett en ökning av politisk aktivitet i och med flyktingsituationen sedan 2015 (personlig kommunikation, 23 april 2018). Min tolkning är att Equmeniakyrkan på samfunds nivå ändå uppmuntrar till involvering i den politiska och samhällsliga utvecklingen, och Lennart Renöfält avslutar också sitt resonemang med att säga att ”*det finns en starkt sådant inslag i vårt teologiska tänkande och i vår tradition i församlingen*” (personlig kommunikation, 23 april 2018).

Utifrån det miljöetiska förhållningssätt man förmedlar genom det empiriska materialet menar jag att det subjekt som skapas är någon som engagerar sig politiskt, men utifrån att man tagit förvaltaruppdraget på allvar och därmed ser omfattande förändring nödvändig. Som nämnt ovan beskrivs människans roll som Guds förvaltare av jorden, vilket gör det självklart att ta ansvar för sin personliga miljöpåverkan. Man betonar också uppmaningen att efter Jesu exempel leva i kärlek till medmänniskan även när det kommer till miljöfrågor. Dessa visar således på inslag av både förvaltarskapetik och ekorättvisa.

Equmeniakyrkans miljöetik

Flera förhållningssätt är synliga i analysen av empirin från Equmeniakyrkan. Man utgår ifrån bibelord om Guds förvaltaruppdrag till människan, men fransäger sig att detta skulle innebära en rätt att utnyttja naturen. Detta överensstämmer med förvaltarskapetik som vill se en förnyad syn på människans roll och ansvar gentemot resten av skapelsen. Även Equmeniakyrkan förmedlar en sådan förståelse av uppdraget, och man kopplar samman detta med en miljömedveten och hållbar livsstil. Samtidigt lyfter man att människans roll också innebär ett politiskt engagemang och arbete för strukturella förändringar för att lösa miljökrisen. Därmed visar man på starka drag av ekorättvisa. Att man betonar miljöproblemens sociala dimension och använder termer som klimaträttvisa visar på ytterligare kopplingar till denna idealtyp.

När det gäller synen på frälsning betonar man som nämnt ovan att hela skapelsen ska räddas. Att på detta sätt inkludera skapelsens helhet och inte särskilja människan från övrig natur skulle kunna visa på drag av skapelseandlighet. Dock används sällan termer av synd/frälsning inom denna idealtyp. Därmed tolkar jag denna frälsningssyn som bäst överensstämmande med ekorättvisa, som beskriver frälsningen som återupprättande av alla relationer. Att skapelsen i sig, oberoende av människan, skulle inkluderas i frälsningen är dock inte självklart. Detta tyder på att det finns varianter av miljöetik inom svensk kristenhet som skiljer sig från den forskning jag använt mig av för att skapa analysramen. I och med att man här ser frälsningen som till för allt skapat tillskriver denna variant icke-mänsklig natur högre värde och framhäver en gemenskap mellan människan och övrig natur. Man visar på en jämlikhet när det kommer till Guds räddningsplan. Till skillnad från ekorättvisan knyter detta snarare an till ett inklusivt och normativt naturbegrepp som tillskriver natur egenvärde. Dock utvecklas inte denna typ av tankar i materialet från Equmeniakyrkan, och i kombination med

förvaltarskapsetiken som är framträdande landar man i en syn på människan som särställd i skapelsen.

Sammantaget visar Equmeniakyrkans miljöetik på drag av förvaltarskapsetik och ekorättvisa. Man öppnar även upp för bredare förhållningssätt rörande skapelsens frälsning, vilket kan visa på ett mer holistiskt förhållningssätt än dessa två idealtyper i regel ger utrymme för.

Pingst

Analysen av textmaterialet visar på utmärkande drag av teocentrisk miljöetik. Begreppet förvaltarskap tas upp vid enstaka tillfällen men utvecklas inte till förvaltarskapsetik, vilket gör att detta överskuggas av helheten som präglas av teocentrism. Överlag är inte miljöfrågor i fokus, och det finns ingen information på ämnet på hemsidan. Detta bekräftas av Stefan Green som menar att miljöfrågor inte prioriteras inom samfundet.

Gudssyn

När det gäller Guds närvaro i skapelsen skriver man att Gud ”... *fortsätter att uppenbara sig genom sin skapelse*” (Pingst, 2008:40). Jag tolkar dock inte denna formulering som att man hävdar Guds heliga närvaro i naturen på liknande sätt som Guds närvaro hos människor, utan att detta handlar om att Gud använder skapelsen för att tala till människan. Om man ser till empirin i sin helhet finns inga panenteistiska uttalanden, och jag gör tolkningen att man beskriver Gud som transcendent. Detta utvecklas när man beskriver sin syn på andligt och materiellt. Det finns en tradition inom kristendomen som skiljer mellan kroppsligt och andligt och som utifrån det föraktar den mänskliga kroppen. Detta tar Pingst avstånd från, och menar att en biblisk syn på människan är holistisk. ”*I bibelns första bok beskrivs hur Gud formade Adam av jord från marken och blåste in liv genom hans näsborrar. Så blev han en levande varelse – en förening av ande och materia*” (Pingst, 2008:18). Att Gud själv blir människa i Jesus ses som en grund för att vi bör respektera det kroppsliga och mänskliga (ibid:19ff). Dock kopplas inte inkarnationen till en gudomlig gemenskap med hela skapelsen. Att se holismen mellan materia och ande begränsas alltså i denna text till människan, och vidgas inte till att inkludera hela naturen.

Därmed tillskrivs det andliga och Guds närvaro främst människan: *"Församlingen är en förlängning av Jesu liv i världen. Genom Andens närvaro och gåvor är hon Kristus mitt ibland människorna"* (Pingst, 2006:19). Det innebär ett särskiljande av (åtminstone en del av) den gudomliga närvaron från naturen. Detta överensstämmer med en bild av Gud som transcendent, och Guds immanens ses därmed som kopplad till människan snarare än naturen.

Natursyn

Man ser skapelsen som ett bevis på Guds existens, genom dess mångfald, komplexitet och skönhet, berättar Stefan Green i intervjun (personlig kommunikation, 17 april 2018). Det finns en tradition av att beundra naturen och att man uppmuntrat till att vara i naturen och njuta av den. Green gör dock tolkningen att detta handlar om ett brukande förhållningssätt gentemot miljön (ibid), och att det därmed inte i första hand handlar om att människan känner gemenskap eller samhörighet med miljön.

Som nämnt under föregående rubrik ses naturen som en plats där Gud uppenbarar sig, där människan i sin personliga gudsrelation kan få ett andligt möte där Gud talar genom naturen till individen. Dock har man enligt Stefan Green svårt att se att Gud skulle vara verksam och handla i skapelsen för dess egen skull, eller att människan skulle vara delaktig i det handlandet genom att exempelvis ta hand om miljön (personlig kommunikation, 17 april 2018). Sammantaget kopplar jag detta till ett exklusivt och deskriptivt naturbegrepp, som inte ser att naturen skulle inneha egenvärde utan snarare finns till för människans välmående (instrumentellt värde). Detta överensstämmer med ett teocentriskt förhållningssätt.

Relationen människa/natur

I häftet *Människan* (Pingst, 2008) beskrivs synen på människan och hennes plats i världen utifrån pingst-teologi. Till att börja med understryker författarna att det i och med Guds skapande finns en mening och speciellt syfte med världen och människan i den (Pingst, 2008:13). Människan ges också förmågan att välja mellan gott och ont, och denna frihet medför ansvar, också inför övriga skapelsen (ibid:23). Man skriver: *"Skaparen gav från början människan två uppdrag: att vara fruktsam och föröka sig, och att uppfylla jorden och att råda över den med dess myller av djur, fåglar och fiskar. [...] Människan, skapad samma dag som de stora landdjuren, får inte behandla skapelsen efter eget gottfinnande utan kallas in i ett förpliktande förvaltarskap. Hon ska "bruka och bevara" jorden och skapelsen. Hon*

får inte leva kortsiktigt. Vi bär ansvar inför kommande generationer för hur vi vårdar den jord Gud skapat” (Pingst, 2008:23). Detta visar på drag av förvaltarskapsetik.

När man målar upp denna frihet i förhållande till förvaltarskapsuppdraget kopplar man det till människans nytta av naturen: *”Hon kan använda naturens gåvor för sitt och andras uppehälle, men också utnyttja dem till skada för skapelsen*” (Pingst, 2008:24). Även om människan har getts ett ansvar att inte förstöra naturen så ses jorden som en gåva till henne, och förvaltarskapet handlar främst om hennes eget välmående: *”Människan är en del av skapelsen men samtidigt höjd över denna. Hennes identitet som Guds avbild skiljer henne från den övriga skapelsen, den är hennes stora gåva. Människans uppdrag, hennes stora och heliga kallelse, är att mogna till Guds likhet genom att fullfölja det ansvar hon fått för skapelsen*” (Pingst, 2008:25). Att denna kallelse skulle innebära engagemang för hållbar livsstil, kyrka och samhälle nämns inte i materialet, och miljöarbete lyfts som sagt inte på Pingsts hemsida. Förutom att tillgodose mänskliga behov (se föregående citat) klagas därmed inte vad detta förvaltaruppdrag handlar om eller vilka aktiva steg man som kristen bör ta för att fullfölja det. De stråk av förvaltarskapsetik som finns utvecklas alltså inte.

Man ser således att Gud har givit människan en särskild roll, och i detta inkluderar man människan som Guds representant inför resten av skapelsen (Pingst, 2008:14). Utifrån bibelordet att *”Gud skapade människan till sin avbild*” (1 Mos 1:27) förklarar man närmare att människan bör ses som ett *”fönster mot den gudomliga verkligheten*” (Pingst, 2008:14ff). Församlingen beskrivs som *”...ett tecken inför hela världen på att Gud försonat hela skapelsen med sig*” (Pingst, 2006:23). Dock kopplar man aldrig detta *”tecken*” till miljöengagemang, eller att Guds försoning av skapelsen skulle innebära hållbarhet idag. Sammantaget visar detta på ett teocentriskt förhållningssätt, eftersom man i slutändan ser skapelsens räddning som Guds ingripande och inte inkluderar människan i detta.

Åtgärder

Utifrån intervjun med Stefan Green kan man se att Pingsts utåtriktade engagemang handlar om sociala frågor och evangelisation. Inom rörelsen finns en stark tradition av socialt arbete för den utsatta människan, vilket är det huvudsakliga sättet som Pingsts samhällsengagemang tas i uttryck (personlig kommunikation, 17 april 2018). Även detta kan kopplas till teocentrism, som gör en prioritering av människan framför miljön. När jag frågade honom om

man över huvud taget pratar om förvaltare inom Pingst svarade han att relationen människa-Gud prioriteras. Frågor som rör evangelisation och människors personliga relation med Gud kommer före frågor som rör församlingens och den kristnes relation till natur eller miljöproblem (Stefan Green, personlig kommunikation, 17 april 2018). När det kommer till naturen och egenvärde svarade han att *”Om vi nu ska generalisera, vilket inte går, men så länge det inte drabbar människan så är inte pentekostal teologi så oroad”* (Stefan Green, personlig kommunikation, 17 april 2018). Man skriver inte explicit att det finns en hierarki mellan Gud - människa – natur. Att betona människans särställning, tydligt prioritera sociala frågor framför miljöfrågor, samt se miljöfrågor som viktiga först när de drabbar människor pekar dock mot ett hierarkiskt förhållningssätt. Jag anser att detta finns synligt i materialet, och att Pingsts miljöetik även i detta avseende överensstämmer med den teocentriska idealtypen.

Miljökrisens rötter och orsaker

Miljöproblem nämns över huvud taget inte i texterna och inte heller miljökrisens orsaker. Dock lyfter man att synd även präglar naturen. Denna förståelse har sin utgångspunkt i skapelseberättelsen där Eva och Adam väljer att trotsa Guds uppmaningar: *”Upproret innebar en kosmisk katastrof. Sjukdom och död gjorde sitt inträde i världen. Målande beskriver Paulus hur allt skapat har ”lagts under tomhetens välde” och hamnat i ”slaveri under förgängelsen”. Hela skapelsen ”ropar som i födslovåndor” i väntan på befrielsen.”* (Pingst, 2008:29). Därmed är inte bara människan påverkad av synden utan hela skapelsen. Dock konkretiseras inte hur detta ser ut (genom att exempelvis koppla synden till miljöproblem). Inte heller synd som enskilda handlingar eller i strukturell form sätts i relation till miljö.

Syn på synd/frälsning

Eftersom synden präglat hela skapelsen gäller alltså hoppet om frälsning inte bara människan: *”Den andra dimensionen av det kristna hoppet är kosmisk. Genom skapelsen hör människan ihop med allt skapat. Som en följd av fallet är hela skapelsen lagd under förgängelsen. Därför hör människan och skapelsen samman också i upprättelsen. Gud har inte övergett sin skapelse. Genom Kristi död och uppståndelse besegras de destruktiva makterna och frälsningen tar sin början. Det kommer ”en ny värld”, ”nya himlar och en ny jord”. En ny skapelse- och världsordning väntar på att födas.”* (Pingst, 2008:53)

Sättet som frälsningen blir synlig och verklig i världen är genom församlingen, och när man beskriver den första kristna kyrkan lyfter man också att synen på "Guds rike" då handlade om mer än individers frälsning: "*De väntade på den dag när hela skapelsen ska befrias ur sitt slaveri under död och förgängelse*" (Pingst, 2006:16). Nutidens församling ska också vara ett tecken på denna befrielse: "*Genom sin inbördes gemenskap blir församlingen ett profetiskt tecken, preludiet till en ny mänsklighet som lever i harmoni med Gud och allt skapat, så som det var tänkt från begynnelsen. Kyrkan är kallad att återspegla paradiset, där relationen mellan Gud och människa var obruten och hela skapelsen levde i harmoni*" (Pingst, 2006:38). I stycket som följer där detta utvecklas och förklaras inkluderas dock inte naturen längre, och hur den första kyrkans holistiska frälsningssyn kan se ut idag beskrivs inte heller.

Upprättelsen och helandet som församlingen ska vara tecken på handlar då återigen endast om relationen Gud-människa och mellan människor (ibid:38ff). Om dessa texter innebär en uppmaning till kristna och kyrkan i stort att eftersträva den harmoni med hela skapelsen som Gud tänkt från början blir denna uppmaning aldrig explicit, och ingenstans i häftet står det hur detta i så fall skulle se ut.

Stefan Green menar i intervjun att frälsningen i pingst-teologin mer eller mindre uteslutande handlar om människan: "*... det är inte svårt i pentekostalismen att se synden i skapelsen, men det är människan som ska bli frälst. [...] Evangeliet är till för människan*" (Stefan Green, personlig kommunikation, 17 april 2018). Han beskriver också en teologisk tradition som fortfarande präglar teologin inom Pingst, som handlar om hur man ser på framtiden, Jesu återkomst och världens slut (eskatologi). I korthet innebär det en syn där människan räddas från världen till himlen, att jorden som den är nu kommer bytas ut till något nytt. Det finns exempelvis traditionella församlingssånger där man sjunger om att jorden ska brinna (ibid; Josefsson & Wahlström, 2017:15). Detta känns igen från den teocentriska idealtypen. Man nämner alltså att *hela* skapelsen ska räddas, men denna frälsning tenderar hamna i *framtiden* i och med en ny jord, och inte *här och nu*. Att kyrkan idag skulle vara med och förverkliga denna del av frälsningen blir därmed mindre relevant – i kontrast till detta ses det som en självklarhet att kyrkan idag är delaktiga i Guds frälsning av människor. Dock anser Stefan Green att detta eskatologiska synsätt där "jorden ska brinna" blivit mindre framträdande, speciellt bland unga människor (personlig kommunikation, 17 april 2018).

Sammantaget kan man säga att frälsningen antas inkludera hela skapelsen. När frälsningen beskrivs närmare handlar det dock om människan. Endast i de avsnitt som beskriver tidens

slut förklaras det hur skapelsen ska räddas, och då i termer av att det kommer ”en ny jord”. Att frälsningen finns tillgänglig här och nu för både människan och naturen nämns inte, och inte heller att det skulle vara del i kyrkans uppdrag att verka för frälsning av hela skapelsen. I detta avseende överensstämmer Pingsts teologi med den teocentriska idealtypen.

Subjekt

Utifrån beskrivningen av människans relation till övrig natur är det tydligt att pingsts miljöetik konstruerar subjekt som inte innehar större samhörighet med natur och andra arter, eftersom människans särställning betonas. Hierarkin med Gud överst och naturen lägst innebär en uppdelning av jordiskt och himmelskt, där människan ses som ett fönster mellan dessa dimensioner. Den främsta uppgiften för detta subjekt blir att fokusera på det himmelska, vilket innebär att miljöfrågor och naturen får mindre fokus. Detta känns igen från den teocentriska idealtypen, där självklara handlingar för subjektet är ”religiösa praktiker” som bön och evangelisation. ”... att vi är kallade att förmedla evangeliet om Jesus Kristus” menar Stefan Green ses som den huvudsakliga uppgiften för kristna (personlig kommunikation, 17 april 2018). Övrigt engagemang handlar främst om sociala frågor. Det subjekt som skapas i och med pingsts miljöetik har därmed inget större utrymme för miljöengagemang. Miljöproblem kan bli viktiga för subjektet då det sätts i relation till det sociala engagemanget, det vill säga när miljöproblem direkt påverkar människor.

Pingsts miljöetik

Framförallt det teocentriska perspektivet är framträdande i det analyserade textmaterialet, något som stämmer överens med informationen från Stefan Green. Även om Pingsts teologi i stora drag stämmer överens med en miljöetik som inte skapar något större utrymme för miljöengagemang finns det dock miljöengagemang bland medlemmarna – vilket Stefan Green lyfter upp. Han menar att en förnyad teologi delvis är en generationsfråga, där det yngre ledarskapet kan ha en större miljömedvetenhet (personlig kommunikation, 17 april 2018). Att Pingst på sin hemsida inte publicerat information som rör miljöfrågor ses i denna studie som en del av resultatet, och jag tolkar det som ett tydligt exempel på den prioritering Stefan Green lyfte. Det finns inga belägg i denna studie för att Pingst aktivt skulle motverka miljöengagemang eller att det finns ett motstånd mot miljöarbete. Vad denna studie sett är att det inte finns någon uppmaning till miljöengagemang. Min tolkning är att man på nationell

nivå inte sett miljöfrågor som tillräckligt viktiga att jobba med som samfund – i realiteten prioriteras andra frågor.

Detta ser även Josefsson och Wahlström, redaktörer för en forskningsrapport från Institutet för Pentekostala Studier (dvs den teologiska tradition man har inom Pingst) (Josefsson & Wahlström, 2017:11). Rapporten ses som ett bidrag till fördjupad och utvecklad teologi inom frågor som rör miljö och global rättvisa, och är tillgänglig på pingst.nu⁴. Författarna visar hur en mer holistisk och ”skapelsevänlig” teologi med större utrymme för miljöengagemang är förenlig med en pentekostal-teologisk tradition. Bakgrunden till rapporten är delvis att man sett en diskrepans mellan praktik och teologi inom pingströrelsen, där det bland medlemmarna finns en frustration över att sitt engagemang för miljö och globala frågor inte får utrymme i sin teologiska tradition (ibid:8). Utifrån den analys jag gjort är det tydligt att det inte är samfundets teologi som format miljöengagerade Pingst-medlemmar, denna teologi skapar snarare ett subjekt som är relativt passiv gentemot miljöfrågor. Det är därmed andra idéer och förhållningssätt som influerat till detta engagemang.

Sammantaget stämmer Pingsts miljöetik bäst överens med den teocentriska idealtypen. Man menar att människan som Guds representant och avbild har ett ansvar att förvalta skapelsen, men man nämner aldrig att det konkret skulle handla om att hantera miljöproblem eller leva miljömedvetet. Människans synd har även påverkat naturen och hela skapelsen antas inkluderas i Guds frälsning, men man beskriver denna räddning som något framtida och som inte inkluderar agerande från människors sida.

Jämförelse mellan samfund

Nedan följer en jämförelse mellan de tre samfunden utifrån resultatet och analysen som presenterats ovan, vilket visat att Svenska kyrkan, Equmeniakyrkan och Pingst förmedlar en variation av miljöetiker. Sammanfattningsvis anser jag att Svenska kyrkan visar på en kombination av skapelseandlighet och ekorättvisa, Equmeniakyrkan en kombination av

---

⁴ För att förtydliga: Pingst har som samfund ej publicerat information om miljöfrågor (vilket ses som en del i resultatet), dock hänvisar man till denna rapport från Institutet för Pentekostala Studier.

förvaltarskapsetik och ekorättvisa, samt att Pingsts miljöetik präglas av ett teocentriskt förhållningssätt.

Både Equmeniakyrkan och Svenska kyrkan har alltså tydliga drag av ekorättvisa. De delar som främst präglas av denna etik är åtgärder gentemot miljöproblem, hur man förstår synd och frälsning samt förändringsinriktning. Man ser politiskt engagemang som nödvändigt, att omställningen till ett hållbart samhälle kräver institutionella och strukturella förändringar, samt att kyrkan och kristna utifrån sin tro har ett ansvar att verka för denna förändring. Vad både Svenska kyrkan och Equmeniakyrkan saknar från idealtypen ekorättvisa är att hävda att miljöproblem är en följd av sociala orättvisor. Båda samfundet menar att sociala och ekologiska problem är sammanbundna, men utvecklar inte någon syn på orsakssamband mellan dem.

Jag menar att Equmeniakyrkan och Svenska kyrkan grundar sina miljöetiker i olika sätt att se på naturen, människans relation till natur samt hur man ser på miljökrisens orsaker. Svenska kyrkan är det samfund som tydligast beskriver en utvecklad förklaringsmodell för miljöproblemen, vilken på många sätt överensstämmer med skapelseandlighet. Equmeniakyrkan klargör inte i det empiriska materialet hur man ser på rötterna till miljöproblem, men om man ser till materialet i dess helhet är min tolkning att man har en utgångspunkt som liknar en förvaltarskapsetisk. Man tar tydligt avstamp i bibelns skapelseberättelse, använder termer av synd och frälsning, samt att man vill se en förnyad förståelse av förvaltaruppdraget. En betydande skillnad mellan dessa samfund är att Svenska kyrkan tar avstånd från förvaltarskapsetiska idéer. De ser ett behov av en annan, holistisk på världen där människan förstår sin plats i naturen, där allt liv är beroende av varandra. Istället för att förnya förståelsen av förvaltarskapet använder man termen medskapare. I kontrast till detta används förvaltarskapet i Equmeniakyrkans texter, där man istället ser en möjlighet i att utveckla och korrigera förståelsen av begreppet.

En likhet mellan dessa samfund är således att ekorättvisa ses som ett användbart verktyg för att förstå och skapa förändring. Både Equmeniakyrkan och Svenska kyrkan betonar att det både krävs förändring på individ- och samhälls nivå. Utifrån miljöproblemens omfattning (inte minst lyfter man klimatkrisen) anses individuella förändringar otillräckliga. Eftersom både förvaltarskapsetik och skapelseandlighet har en homocentrisk förändringsinriktning krävs alltså ytterligare perspektiv för att inkludera den strukturella aspekten av miljöproblemens

lösningar. Jag anser att båda samfunden antar miljöetiska förhållningssätt som konstruerar subjekt med inslag av flera miljöetiska idealtyper. Svenska kyrkans subjekt engagerar sig för politisk förändring utifrån en holistisk världsbild. Equmeniakyrkans subjekt är istället en individ som utifrån sin övertygelse om förvaltaruppdraget även agerar politiskt. Att ekorättvisa är förenligt inom dessa kyrkliga kontexter tror jag kan bero på att det inom kristendomen generellt finns ett rättvisepatos, utifrån rättvisans centrala plats i bibeln. Begreppet kan därmed vara lätt att ta till sig även när det gäller miljö. När det kommer till Pingst är dock inte ekorättvisa ett framträdande förhållningssätt. Detta kan bero på att miljöfrågor över huvud taget inte varit en aktuell fråga inom samfundet. I jämförelse mellan samfunden utmärker sig Pingst i med dess teocentriska fokus. Utifrån textmaterialet märks det att Pingst som samfund har lagt ner mindre tid på att formulera och utveckla teologisk miljöetik.

En genomarbetad teologi på ett nationellt plan innebär dock inte nödvändigtvis en förankring bland församlingarna. Inom alla samfund kan man säga att det finns ett avstånd mellan den bearbetade teologin på nationell nivå och de normer och föreställningar som finns bland medlemmar och på församlingsnivå. Den teocentriska förvaltaraskapssyn Henrik Grape sett inom Svenska kyrkan är exempelvis inte lika framträdande i den teologi som samfundets nationella nivå kommunicerar. Det finns också hela tiden en pågående utveckling av synsätt och normer, exempelvis att Lennart Renöfält inom Equmeniakyrkan sett att man mer och mer ser frälsningen som till för hela skapelsen. Inget samfund är teologiskt enhetligt, oavsett organisationsstruktur och uppbyggnad, och det finns även stora variationer när det kommer till miljöengagemang. Kanske sker utveckling från flera håll – teologi från nationell nivå förankras mer och mer bland medlemmar och församlingar, samtidigt som medlemmarnas engagemang kan driva på en teologisk utveckling på en mer övergripande nivå. Det senare exemplifieras av den rapport som Institutet för Pentekostala Studier publicerade förra året, vilken delvis motiveras av att det finns ett miljöengagemang inom pingströrelsen som generellt inte ryms inom teologin.

I följande avsnitt diskuteras studiens metod, teori och resultat i relation till tidigare forskning och den studerade kontexten. Svenska kyrkosamfund och deras miljöetik diskuteras även ur ett globalt perspektiv.

Diskussion

Miljöetiska idealtyper i kontext

Under denna rubrik diskuteras följande frågor: Hur användbar har metoden idéanalys med miljöetiska idealtyper varit för att besvara forskningsfrågorna? Vad kan sägas om behovet av vidare forskning? Hur användbart var subjektbegreppet? Hur fungerade datainsamlingsmetoden i förhållande till syftet?

Genom att använda kvalitativ textanalys av text- och intervjumaterial har en djupare förståelse för samfundens miljöetik skapats. Nyanser och abstrakta idéer har kunnat studeras på ett sätt som inte är möjlig med kvantitativa metoder. Studien är ett bidrag till tidigare forskning som fokuserat på individers etiska uppfattningar, men vidare forskning behövs för att ytterligare förstå kristna miljöetiker på samhällsnivå. Jämförelsen mellan samfunden har tydliggjort att det finns skilda perspektiv inom svensk kristenhet, där vidare forskning behövs för att fördjupa förståelsen för dessa variationer och bredda kunskapen över fler samfund.

Analysramens idealtyper ska inte ses som generaliserade medelvärden utan är tänkta att fungera som miljöetiker i dess ”rena” form. Aspekter från alla fyra idealtyper blev synliga i materialet, men inget av de studerade samfunden stämmer helt överens med någon av idealtyperna. Pingst är det samfund som utifrån empirin visar på det mest enhetliga förhållningssättet, dock syns inte alla karaktärsdragen från idealtypen teocentrism i materialet. Jag anser exempelvis att det finns en annan typ av ekorättvisa i den kontext jag undersökt. En mer ”holistisk ekorättvisa” som rör sig åt ett biocentriskt eller ekocentriskt förhållningssätt, vilken skiljer sig från den människo-fokuserade idealtypen. Även när det kommer till frälsning kan en mer holistisk ekorättvisa urskiljas, exempelvis då Equmeniakyrkan beskriver frälsningen som gällande allt skapat. Detta skulle kunna tyda på att en teologisk utveckling skett sedan Kearns forskning genomfördes på 90-talet, eller en skillnad mellan amerikansk och svensk kontext. Detta pekar mot ett behov av fortsatt forskning, och kanske kan detta resultera i nya idealtyper utifrån svensk kontext.

Att delar av empirin inte ”fått plats” inom analysramen innebär inte att metoden har varit olämplig – användningen av idealtyper har kunnat synliggöra dessa avvikande drag. Jag anser att metoden har varit mycket användbar för att synliggöra viktiga aspekter av teologisk

miljöetik, kategorisera och analysera det empiriska materialet. Applicerat på detta ämnesområde var dock en problematik att forskningen ännu inte skapat djup och bred förståelse för olika miljöetiska synsätt. I konstruktionen av idealtypen teocentrism var det exempelvis svårt att hitta formulerad miljöetik i gråzonen mellan amerikansk höger-evangelikal klimatskepsisism och miljöengagerad förvaltarskapsetik. Utifrån detta fynd ser jag ett behov av vidare forskning som fortsätter undersöka variationer och nyanser inom teologisk miljöetik.

Begreppet subjekt har även varit användbart att lägga till i analysramen för att komplettera idealtyperna. Detta har underlättat en analys av hur de olika miljöetikerna kan kopplas samman med hur man förhåller sig till beteende och engagemang i relation till natur och miljö. Denna studie gör dock inga anspråk på att fastställa hur påverkanssambanden mellan värderingar och handlingar ser ut. Här finns ett behov av vidare forskning som undersöker samfundens praktiska miljöengagemang i relation till miljöetiska förhållningssätt.

Vad gäller datainsamlingsmetoden var det givande att kombinera text- och intervjumaterial för att få en bredare bild att utgå ifrån i analysen. En svårighet var att mängden text kraftigt skilde sig mellan samfunden – rörande Pingst hittades inget textmaterial alls där naturen eller miljön var ett uttalat tema. Här blev intervjun med Stefan Green viktig för att bekräfta det jag såg i textmaterialet. Inom varje samfund visade olika typerna av empiri på i stort sett samma resultat, men det fanns även aspekter där de visade på olikheter. Ett exempel är Henrik Grapes uppfattning att även förvaltarskapstanken är utbredd inom Svenska kyrkan, vilket inte syntes i textmaterialet. Ett brett empiriskt material har därmed kunnat styrka analysen i studien.

Miljöetik i svensk kristenhet

I detta avsnitt diskuteras studiens resultat utifrån ett vidare perspektiv. Hur relaterar denna studie till den teologiska och miljöetiska utvecklingen som finns i Svenska kyrkan, Ekumeniakyrkan och Pingst? Hur kan svensk teologisk miljöetik förstås ur ett globalt perspektiv?

Teologi och etik är inga statiska fenomen. I varierande intensitet pågår ständigt en dynamisk process av omformuleringar, nytolkningar och påverkan från olika tankeströmningar. Denna

studie har sett tendenser av diskrepans mellan nationell teologi och synsätt bland medlemmar och församlingar och exempel på att man aktivt bearbetar miljöetiska frågor. När det gäller Pingst kan man se att andra förhållningssätt än teocentriska skulle kunna utmana den (vad jag sett) dominerande miljöetiken. Vad som blir synligt i denna studie är att man delvis använder ett språk som liknar förvaltarskapsetik. Kanske sker utveckling från flera håll – teologi från nationell nivå förankras mer och mer bland medlemmar och församlingar, samtidigt som medlemmarnas engagemang kan driva på en teologisk utveckling på samfundsnivå. Det senare exemplifieras av den rapport som Institutet för Pentekostala Studier publicerade förra året, vilken delvis motiveras av att det finns ett miljöengagemang inom pingströrelsen som generellt inte ryms inom teologin (Josefsson & Wahlström, 2017:13).

Svenska kyrkan, Equmeniakyrkan och Pingst är alla del av det nätverk som konstituerar den globala kyrkan. Teologiska idéströmningar och utbyten sker via allt från internationella organisationer till relationer och kontakter på gräsrotsnivå. De studerade samfunden både påverkar och påverkas av denna världsomspännande samhörighet. Exempelvis visar både Equmeniakyrkan och Svenska kyrkan på starka drag av ekorättvisa. Något som är intressant är att rättviseaspekten av miljöfrågor länge varit ett viktigt tema i ekumeniska sammanhang som *World Council of Churches* (2018), vilket man också nämner som en viktig influens inom Equmeniakyrkan (Renöfält, 2017:170). I Sverige är *Sveriges kristna råd* en aktör i vilken Svenska kyrkan och Equmeniakyrkan engagerar sig för miljö- och rättvisa i olika arbetsgrupper för globala frågor (Sveriges kristna råd, u.å.). Att det trots olikheter i perspektiv också finns starka likheter kan ha och göra med sådana anknytningar till ekumeniska samarbeten. I och med dessa kontaktnät har även svenska samfund inflytande över den teologiska (inklusive miljöetiska) utvecklingen internationellt. Exempelvis menar Josefsson och Wahlström (2017) att Pingst blivit en betydande aktör i den globala pingströrelsen när det gäller teologiska frågor. De understryker att en utvecklad ekoteologi inom Pingst i Sverige kan få effekt på pingströrelsen globalt, en rörelse som omfattar en halv miljard människor världen över (ibid:11). Som aktörer i den globala kyrkan är svenska kyrkans arbete och tänkande kring hållbarhetsfrågor således intressant att fortsätta undersöka inom ämnesområdet Globala studier.

Slutsats

Resultat

Syftet med studien var att förstå vilka olika miljöetiska synsätt och föreställningar som förmedlas inom svensk kristenhet och hur dessa kan kopplas till det miljöengagemang som uppmuntras och anses självklart. En idéanalys har genomförts för att med hjälp av miljöetiska idealtyper undersöka detta i kyrkosamfunden Svenska kyrkan, Equmeniakyrkan och Pingst, utifrån frågeställningarna: Vilka olika miljöetiska förhållningssätt förmedlar samfunden? Hur konstruerar detta olika subjekt i förhållande till miljön? Alla samfundens miljöetiker innehar tendenser av flera av idealtyperna, dock dominerar ett eller flera förhållningssätt inom respektive samfund:

- Svenska kyrkan: skapelseandlighet och ekorättvisa
- Equmeniakyrkan: förvaltarskapsetik och ekorättvisa
- Pingst: teocentrism

Vidare har studien visat att samfundens förmedlade miljöetiker främjar olika typer av handlande gentemot naturen och miljöproblem – de konstruerar olika subjekt. Svenska kyrkans miljöetik drar åt ett subjekt som utifrån en holistisk världsbild och samhörighet med övrig natur engagerar sig politiskt för en samhällelig omställning mot hållbarhet och rättvisa. Equmeniakyrkans miljöetik främjar ett ansvarstagande subjekt som tar bibelns budskap om förvaltarskap och medmänsklighet på allvar, och därmed lever miljömedvetet och engagerar sig politiskt i miljö- och rättvisefrågor. Pingsts miljöetik bidrar till ett subjekt som utifrån en hierarkisk skapelsesyn värdesätter det personliga sökandet efter Gud, evangelisation samt socialt engagemang.

Resultatet visar att det finns en mångfald av miljöetiska perspektiv inom svensk kristenhet. Svenska kyrkan och Equmeniakyrkan förespråkar båda politisk och strukturell förändring, i likhet med idealtypen ekorättvisa. Dock utgår de från olika grundläggande föreställningar för att motivera detta engagemang. I jämförelsen särskiljer sig Pingst då de inte tydligt uppmuntrar kyrkor och kristna att engagera sig för miljöfrågor samt har en teocentrisk miljöetik som fokuserar på människans relation med Gud och sociala problem.

Studiens kunskapsanspråk är begränsat till den avgränsade empiri som undersökts: den ger varken en heltäckande bild av svensk kristenhet eller av de samfund som studerats. Det finns därmed ett behov av vidare forskning av teologisk miljöetik i Sverige för att fördjupa förståelsen för den variation av förhållningssätt som ryms inom svensk kristenhet.

Religion, miljöetik och hållbar utveckling

Genom att religionen förmedlar svar på existentiella, moraliska och etiska frågeställningar påverkar den också människors föreställningar, beteenden och agerande. Studien har undersökt hur miljöetiker kan kopplas till det miljöengagemang som ses som önskvärt och självklart inom samfunden. Som nämnt i bakgrundsbeskrivningen till varje samfund skiljer sig det miljömässiga engagemanget åt. Det är därmed intressant att i vidare forskning sätta de olika subjekten i relation till vad samfunden i praktiken gör i relation till hållbar utveckling, för att se hur dessa subjektskonstruktioner påverkar agerande gentemot hållbarhetsfrågor. Grundläggande värderingar, etik och teologi kan både frigöra och begränsa handlingar för miljöfrågor. Den värderingsmässiga dimensionen av hållbarhet är inte oviktig, den kan fungera som vägvisare och motivationskälla för individens och kollektivets miljöengagemang.

Denna studie är ett akademiskt bidrag till ett relativt outforskat område, men kan också ses som ett inlägg i ett samtal inom svensk kristenhet kring hur man som människa, medborgare, konsument, kristen, bör förhålla sig gentemot naturen och miljöproblem. Utifrån den omfattande och brådskande utmaningen att skapa hållbara samhällen finns ett behov av sådana samtal, och att dessa även får plats inom den större diskussionen kring hållbar utveckling. Naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och värderingsmässiga aspekter av hållbarhet behöver mötas för att vägar framåt ska kunna utforskas och utformas. Som samhällsaktör kan kyrkan vara del i ett större arbete för en hållbar värld, en allmän diskussion om hur denna värld ser ut och hur vi tar oss dit. Här vill jag mena att religiösa aktörer har ett dubbelt ansvar, vilket den ekoteologiska forskningen också exemplifierar: att undersöka den egna religionens föreställningar kring miljö och hantera de idéer som bidrar till destruktiva förhållningssätt gentemot naturen, samt att inom religionen söka svar på hur vi kan hantera miljöproblem. Som etiska och moraliska centrum har religiösa aktörer en möjlighet att vara del i en global rörelse mot hållbar utveckling.

Referenser

Tryckta källor

Andersson, K. (2007). *Människan, naturen och Gud – En studie av miljöetiken i nutida kristen teologi*. (Doktorsavhandling, Uppsala Studies in Social Ethics, 35). Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Andersson, H. (2017). Uniting Church in Sweden – Om kyrkans namn. I S. Camnerin & Å. Jonsson (red.), *Teologi för församlingsbruk*. (s. 291-301). Örebro: Marcus förlag.

Arbuckle, M. B. & Konisky, D. M. (2015). The Role of Religion in Environmental Attitudes. *Social Science Quarterly*, 96(5), 1244-1263.

Aronsson, T. (2013). Pentekostalismen i världen och i Sverige: introduktion och översikt. I J. Alvarsson, red., *Pentekostalismen i Sverige på 2000-talet – rapport från ett forskningsprojekt på IPS 2012–2013* (Nr. 5) (s. 15-39). Uppsala: Institutet för Pentekostala Studier.

Bayn, J. (2004). *Framing Christian Environmental Ethics: Lay Christians' Responses to Creation's Cry*, ProQuest Dissertations and Theses. Available online: <https://search-proquest-com.ezproxy.ub.gu.se/docview/1548417183/?pq-origsite=primo>

Bergström, G. & Boréus, K. (2012). *Textens mening och makt*. Uppl 3:8. Lund: Studentlitteratur.

Campbell, P. J., MacKinnon, A. & Stevens, C. R. (2010). *An Introduction to Global Studies*. New York: Wiley-Blackwell.

Caradonna, J. L. (2014). *Sustainability: A History*. Oxford University Press.

Carvalho, A. (2010). Media(ted)discourses and climate change: A focus on political subjectivity and (dis)engagement. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 1(2), 172-179.

- Chesnes, T. C. & Joeckel, S. (2013). Lynn White, Jr. and the Christian Academy: Environmental Attitudes Within Christian Higher Education. *Christian Higher Education*, 12(4), 296-306,
- Clements, J. M., McCright, A. M. & Xiao, C. (2014). An Examination of the “Greening of Christianity” Thesis Among Americans, 1993–2010. *Journal for the Scientific Study of Religion* (2014) 53(2), 373–391.
- Conradie, E. M., Bergmann, S., Deane-Drummond, C. & Edwards, D. (2014). *Christian Faith and the Earth. Current Paths and Emerging Horizons in Ecotheology*. Bloomsbury T&T Clark.
- Danielsen, S. (2013). Fracturing Over Creation Care? Shifting Environmental Beliefs Among Evangelicals, 1984–2010. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 52(1), 198-215.
- Deane-Drummond, C. (2008). *Eco-Theology*. London: Darton, Longman & Todd Ltd.
- Eckberg, D. L. & Blocker, T. J. (1996). Christianity, Environmentalism, and the Theoretical Problem of Fundamentalism. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 35(4), 343-355.
- Equmeniakyrkan. (2012). *Teologisk grund för Equmeniakyrkan*. Tillgänglig: <https://equmeniakyrkan.se/wp-content/uploads/2012/06/Teologisk-Grund-Equmeniakyrkan.pdf>
- Equmeniakyrkan. (2018a). *Policy för fred, mänskliga rättigheter och omställning till en hållbar värld*. Tillgänglig: https://equmeniakyrkan.se/wp-content/uploads/2015/12/Policy_fred_mr_omst_EK18.pdf
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (2012). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Uppl 4:2. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Fowler, R. (1995). *The greening of Protestant thought*. Chapel Hill: Univ. of North Carolina Press.
- Gilje, N. & Grimen, H. (2004). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Uddevalla: Bokförlaget Daidalos.

- Gottlieb, R. S. (2006). *A Greener Faith: Religious Environmentalism and Our Planet's Future*. Oxford University Press.
- Grim, J. & Tucker, M. (2007). The Greening of the World's Religions. *The Chronicle of Higher Education; Washington* 53(23): B9-B10.
- Harper, C. (2008). Religion and Environmentalism. *Journal of Religion & Society*, 10, 5-26.
- Hayes, B. C. & Marangudakis, M. (2001). Religion and attitudes towards nature in Britain. *British Journal of Sociology*, 52 (1), 139-155.
- Josefsson, U. & Wahlström, M. (red.). (2017). *Teologi för hela skapelsen – En studie om teologiska grunder för engagemang i miljö och samhälle*. (Nr 7). Alvik: Institutet för Pentekostala Studier.
- Jørgensen, M. & Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: SAGE publications Ltd.
- Kearns, L. (1994). Saving the Creation: Religious Environmentalism (Doctoral thesis, . ProQuest Dissertations and Theses. Available online: <https://search-proquest-com.ezproxy.ub.gu.se/docview/304147117?pq-origsite=primo>
- Kearns, L. (1996). Saving the Creation: Christian Environmentalism in the United States. *Sociology of Religion*, 57(1), 55-70.
- Konisky, D. M. (2018). The greening of Christianity? A study of environmental attitudes over time. *Environmental Politics*, 27(2), 267-291.
- Lalonde, R. (1998). *Environmental Attitudes and Religious Beliefs: A Comparative Examination*, ProQuest Dissertations and Theses. Available online: <https://search-proquest-com.ezproxy.ub.gu.se/docview/304470258/?pq-origsite=primo>
- Larsson, P. (2010). *Skapelsens frälsning: ekoteologi i miljö- och klimathotens tid*. Skellefteå: Artos & Norma Bokförlag.
- Lee, H. (2015). *Sacral Socio-ecological Community: Theories of Contemporary Social Catholicism and Engaged Buddhism in Complementary Practice*, ProQuest Dissertations and

Theses. Available online: <https://search-proquest-com.ezproxy.ub.gu.se/docview/1747101897/A2EB79B2CD4D4A7FPQ/2?accountid=11162>

Luke, T. (2016). Environmental Governmentality. In Gabrielson, T., Hall, C., Meyer, J. M., Schlosenberg, D. (Ed.), *The Oxford Handbook of Environmental Political Theory* (p. 460-472). Oxford University Press.

Marten, G. G. (2001). *Human Ecology: Basic Concepts for Sustainable Development*. Taylor and Francis.

SST. Nämnden för statligt stöd till trossamfund. (2017). *Årsbok 2017*. Tillgänglig: http://www.myndighetensst.se/download/18.457bad0515f1c30d5b6c81e7/1509087289471/%C3%85rsboken_2017_hela_1%C3%A5guppl.pdf

Peifer, J. L., Ecklund, H. & Fullerton, C. (2014). How Evangelicals from Two Churches in the American Southwest Frame Their Relationship with the Environment. *Rev Relig Res*, 56, 373-397.

Peifer, J. L., Khalsa, S. & Ecklund, H. E. (2016). Political conservatism, religion, and environmental consumption in the United States. *Environmental Politics*, 25(4), 661-689,

Pepper, M, Jackson, T. & Uzzell, D. (2011). An Examination of Christianity and Socially Conscious and Frugal Consumer Behaviors. *Environment and Behavior* 43(2), 274–290.

Prosén, M. (2017). Överflödande liv – holistisk soteriologi som motivation för socio-politiskt engagemang. I U. Josefsson & M. Wahlström (red.), *Teologi för hela skapelsen – En studie om teologiska grunder för engagemang i miljö och samhälle*. (Nr 7) (s. 21-49). Alvik: Institutet för Pentekostala Studier.

Rehn, P-A. (2018, 11 april). "Bistånd och global utveckling måste upp i valrörelsen". *Sveriges Radio*. Hämtad 2018-04-11, från <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6928160>

Renöfalt, L. (2017). Hela skapelsen ropar – Diakoni utifrån klimatfrågan. I S. Camnerin & Å. Jonsson (red.), *Teologi för församlingsbruk*. (s. 157-173). Örebro: Marcus förlag.

Sheppard, K. L. (2007). *Pentecostalism and sustainability: conflict or convergence?* Doctoral dissertation, Murdoch University. Available online:

<http://researchrepository.murdoch.edu.au/id/eprint/308/2/02Whole.pdf>

Sherkat, S. E. & Ellison, C. G. (2007). Structuring the Religion-Environment Connection: Identifying Religious Influences on Environmental Concern and Activism. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 46(1), 71-85.

Sideris, L. (2006). Religion, Environmentalism, and the Meaning of Ecology. In R. Gottlieb (ed.), *The Oxford Handbook of Religion and Ecology*. (p. 446-462). Oxford University Press.

Socialdepartementet. (2015). *Trossamfundens sociala engagemang: En preliminär undersökning* (Departementserien 2015:3). Stockholm: Regeringskansliet.

Svenska kyrkan. (2014). *Ett biskopsbrev om klimatet*. Ineko.

Svenska kyrkan, kyrkokansliet. (2016a). *Miljöpolicy för Svenska kyrkans nationella nivå*.

Tillgänglig: <https://www.svenskakyrkan.se/hallbarhetsredovisning-och-styrning>

Svensson, O. (2017). *Ett kungligt prästerskap; Pentekostal eskatologi utifrån ett ekologiskt gudsrikesperspektiv*. I U. Josefsson & M. Wahlström (red.), *Teologi för hela skapelsen – En studie om teologiska grunder för engagemang i miljö och samhälle*. (Nr 7) (s. 97-116). Alvik: Institutet för Pentekostala Studier.

Tarakeshwar, N., Swank, A. B., Pargament, K. I. & Mahoney, A. (2001). *Review of Religious Research*, 42(4), 387-404.

Thorén, E. & Stoor, T. (2017). *Din är jorden – om Luther, andlighet och ekoteologi*. Skellefteå: Artos & Norma Bokförlag

von Essen, J. (2015). *Religion och civilsamhälle i Sverige, del 1 – Svenska kyrkan och frikyrkorna*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms och civilsamhällesfrågor (MUCF).

Wardekker, Petersen, & Van Der Sluijs. (2009). Ethics and public perception of climate change: Exploring the Christian voices in the US public debate. *Global Environmental Change*, 19(4), 512-521.

Werner, S. (2015). *Caring for the Land: An Analysis of North American Mennonite Environmental Initiatives*, ProQuest Dissertations and Theses. Available online:
<https://search-proquest-com.ezproxy.ub.gu.se/docview/1775396031?pq-origsite=primo>

White, L. (1967). The Historical Roots of Our Ecologic Crisis. *Science*, 155(3767), 1203-1207.

Internetbaserade källor

Equmeniakyrkan. (2015). *Vår historia*. Hämtad 2018-05-21, från
<https://equmeniakyrkan.se/kyrka/var-historia/>

Equmeniakyrkan. (2017). *Fred och hållbarhet*. Hämtad 2018-05-04, från
<https://equmeniakyrkan.se/fred-och-hallbar-utveckling/>

Equmeniakyrkan. (2018b). *Equmeniakyrkan*. Hämtad 2018-05-21, från
<https://equmeniakyrkan.se/>

Pingst. (2006). *Församlingen. Trons hemlighet – vägledning i trons grunder*. Stockholm: Libris. Tillgänglig: https://www.pingst.se/resources/forsamlingen-forsamlinginl_1096429217-pdf/

Pingst. (2008). *Människan. Trons hemlighet – vägledning i trons grunder*. Stockholm: Libris. Tillgänglig: https://www.pingst.se/resources/manniskan-manniskainl_1148031792-pdf/

Pingst. (2014a). *Om Pingst*. Hämtad 2018-05-12, från <https://www.pingst.se/om-pingst/>

Pingst. (2014b). *Statistik*. Hämtad 2018-05-17, från <https://www.pingst.se/om-pingst/fakta-och-forskning/statistik/>

Pingst. (2014c). *Vår tro*. Hämtad 2018-05-12, från <https://www.pingst.se/om-pingst/var-tro/>

Svenska alliansmissionen. (2013). *Våra avtryck. Freds-, miljö- och rättvisepolicy*. Tillgänglig: http://www.alliansmissionen.se/web/Miljo-och-rattvisepolicy_1_1.aspx

Svenska kyrkan. (2016b.) *Så styrs Svenska kyrkan*. Hämtad 2018-05-12, från
<https://www.svenskakyrkan.se/organisation>

Svenska kyrkan. (2017). *Klimat*. Hämtad 2018-05-02, från

<https://www.svenskakyrkan.se/klimat>

Svenska kyrkan. (2018a). *Miljömål*. Hämtad 2018-05-02, från

<https://www.svenskakyrkan.se/miljomal>

Svenska kyrkan. (2018b). *Svenska kyrkan i siffror*. Hämtad 2018-05-12, från

<https://www.svenskakyrkan.se/statistik>

Sveriges kristna råd. (u.å.). *Arbets- och referensgrupper*. Hämtad 2018-05-10, från

https://www.skr.org/organisation/arbetgrupperreferensgrupper/#arb_kft

World Council of Churches. (2018). *Care for creation and climate justice*. Hämtad 2018-05-

11, från <https://www.oikoumene.org/en/what-we-do/climate-change>